

Rodina jako rizikový faktor ve výchově dítěte staršího školního věku

Bakalářská práce

Studijní program:

B7506 Speciální pedagogika

Studijní obor:

Speciální pedagogika pro vychovatele

Autor práce:

Kristýna Hrušková

Vedoucí práce:

Mgr. Eliška Helikarová

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Zadání bakalářské práce

Rodina jako rizikový faktor ve výchově dítěte staršího školního věku

Jméno a příjmení: **Kristýna Hrušková**
Osobní číslo: P18000778
Studijní program: B7506 Speciální pedagogika
Studijní obor: Speciální pedagogika pro vychovatele
Zadávací katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky
Akademický rok: **2019/2020**

Zásady pro vypracování:

Cíl bakalářské práce: Zmapovat možné negativní vlivy výchovného působení rodiny na poruchy chování a emocí dítěte ve starším školním věku.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava průzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: dotazníkové šetření

Při zpracovávání bakalářské práce budu postupovat v souladu s pokyny vedoucí práce.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

tištěná/elektronická
Čeština

Seznam odborné literatury:

- CARR-GREGG, M., 2012. Psychické problémy v dospívání. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0062-8.
- JEDLIČKA, R., 2001. Psychosociální vývoj dítěte a jeho poruchy z hlediska hlubinné psychologie: psychoanalytická propedeutika pro učitele. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 80-7290-070-6.
- MATĚJČEK, Z., 1992. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. 1. vyd. Praha: SPN. ISBN 80-04-25236-2.
- ŘÍČAN, P., 2014. Cesta životem: vývojová psychologie. 3. přeprac. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0772-6.
- VÁGNEROVÁ, M., 2012. Vývojová psychologie: dětství a dospívání. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2153-1.

Vedoucí práce:

Mgr. Eliška Helikarová
Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání práce:

2. dubna 2020

Předpokládaný termín odevzdání:

30. dubna 2021

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

Ing. Zuzana Palouňková, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 2. dubna 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

14. července 2021

Kristýna Hrušková

Poděkování

Velice děkuji své vedoucí bakalářské práce paní Mgr. Elišce Helikarové, která mi vyšla vstříc a věnovala svůj čas k poskytování potřebných informací k vypracování mé bakalářské práce. Také jí děkuji za její odborné vedení a trpělivost. Též chci poděkovat těm, kteří mi poskytli informace k níže uvedeným kazuistikám.

ANOTACE

V teoretické části bakalářské práce se budu zabývat první fází dospívání, starším školním věkem neboli jinými slovy pubescencí, kde stručně popíši tělesný vývoj, vývoj poznávacích procesů, emoční vývoj a socializaci. Poté budu věnovat pozornost poruchám chování, konkrétně Vás seznámím s jejich charakteristikou, klasifikací, příčinou vzniku, rozvojem a prevencí. Dále se budu zabývat rodinou a výchovou, a to konkrétně její funkčností, funkcemi, výchovnými postoji a možnými negativními vlivy výchovného působení na dítě staršího školního věku.

V praktické části se pokusím zmapovat možné negativní vlivy výchovného působení na poruchy chování a emoce dítěte staršího školního věku prostřednictvím analýzy případových studií, kterou zrealizuji pomocí strukturovaného rozhovoru, z jehož odpovědí vypracuji celkem 6 kazuistik. Strukturovaný rozhovor budu vést se sociální pracovnící, která působí v sociálně-aktivizační službě pro rodiny s dětmi. Budu jí klást klíčové otázky, z jejichž odpovědí vypracuji 2 kazuistiky. Dále budu vést strukturovaný rozhovor s paní etopedkou, která působí v dětském domově se školou a je seznámená s rodinným prostředím dětí, s nimiž mnohdy hovoří. Též jí budu klást klíčové otázky, z jejichž odpovědí sestavím 4 kazuistiky o dětech s poruchami chování a emocí.

Klíčová slova: poruchy emocí, poruchy chování, pubescence, rodina, starší školní věk, výchova, výchovné postoje

ANNOTATION

In the theoretical part of the bachelor's thesis I will deal with the first phase of adolescence, older school age or in other words pubescence, where I will briefly describe physical development, the development of cognitive processes, emotional development and socialization. Then I will pay attention to behavioral disorders, specifically I will acquaint you with their characteristics, classification, cause, development and prevention. Furthermore, I will deal with the family and upbringing, specifically its functionality, functions, educational attitudes and possible negative effects of educational activities on children of older school age.

In the practical part I will try to map the possible negative effects of educational effects on behavioral disorders and emotions of older children through a case study analysis, which I will carry out using a structured interview, from which I will develop a total of 6 case reports. I will have a structured interview with a social worker who works in a social activation service for families with children. I will ask her key questions, from the answers of which I will prepare 2 case studies. I will also have a structured interview with Mrs. Etopedka, who works in a children's home with a school and is acquainted with the family environment of children, with whom she often talks. I will also ask her key questions, from the answers of which I will compile 4 case reports on children with behavioral and emotional disorders.

Key words: behavioral disorders, educational attitudes, emotional disorders, family, older school age, pubescence, upbringing

OBSAH

ÚVOD	7
1 OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ	8
1.1 STARŠÍ ŠKOLNÍ VĚK (PUBESCENCE)	8
1.1.1 Dělení období pubescence	9
1.1.2 Tělesný vývoj.....	9
1.1.3 Vývoj poznávacích procesů.....	10
1.1.4 Emoční vývoj.....	11
1.1.5 Socializace	11
2 PORUCHY CHOVÁNÍ A EMOCÍ	13
2.1 CHARAKTERISTIKA A ZHODNOCENÍ PORUCH CHOVÁNÍ.....	14
2.2 ZÁKLADNÍ DĚLENÍ PORUCH CHOVÁNÍ.....	14
2.3 PŘÍČINY VZNIKU A ROZVOJE PORUCH CHOVÁNÍ	15
2.4 PREVENCE A NÁPRAVA PORUCH CHOVÁNÍ.....	16
3 RODINA	18
3.1 VÝZNAM RODINY A JEJÍ ÚLOHA	18
3.2 FUNKCE RODINY A JEJÍ PORUCHY	19
3.2.1 Biologická a reprodukční funkce	20
3.2.2 Emocionální funkce	20
3.2.3 Ekonomická funkce	21
3.2.4 Socializační a výchovná funkce	21
3.3 TYPY RODIN Z HLEDISKA FUNKČNOSTI	22
3.4 VÝCHOVNÉ POSTOJE	23
3.5 RODINA JAKO RIZIKOVÝ FAKTOR.....	25
3.5.1 Rizika na straně dítěte	25
3.5.2 Rizikovní rodiče	26
3.5.3 Negativní vlivy výchovného působení.....	27
3.6 SHRUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI.....	29
4 PRAKTICKÁ ČÁST	30
4.1 CÍL PRÁCE	30
4.2 METODOLOGIE VÝZKUMU	30
4.3 ORGANIZACE PRÁCE.....	30
4.4 ETIKA A GDPR.....	30
4.5 VLASTNÍ PRŮZKUMNÉ ŠETŘENÍ	30

4.5.1	<i>Kazuistika č. 1</i>	30
4.5.2	<i>Kazuistika č. 2</i>	34
4.5.3	<i>Kazuistika č. 3</i>	37
4.5.4	<i>Kazuistika č. 4</i>	40
4.5.5	<i>Kazuistika č. 5</i>	42
4.5.6	<i>Kazuistika č. 6</i>	45
4.6	SHRNUTÍ PRŮZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	48
5	DISKUZE	52
6	NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ	53
	ZÁVĚR	55
	SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY	56
	SEZNAM PŘÍLOH	58

SEZNAM TABULEK, GRAFŮ, PŘÍLOH

Tabulka 1 Rodinná anamnéza	50
Tabulka 2 Osobní anamnéza	51
Tabulka 3 Školní anamnéza a intervence	51

ÚVOD

Toto téma jsem si zvolila z toho důvodu, že se o rodině a výchově moc v naší společnosti nemluví. Nevybereme si, s jakou genetickou výbavou, do jaké rodiny, kultury a prostředí se narodíme. My lidé svoji pozornost mnohdy soustředíme na činy a výsledky a nezajímá nás, co určitému chování předcházelo. Co ovšem ovlivníme, je naše adaptace, rozhodnutí a volba řešení.

Chci zdůraznit, že rodina je jeden z mnoha faktorů, které mají na chování dítěte vliv. Když bychom si zpětně přežili život dítěte staršího školního věku s poruchami chování a emocí od počátku jeho života, kdy se jako novorozenec poprvé nadechlo, došlo by nám, kde je příčina poruch jeho chování.

Dítě se během svého života učí nápodobou, hledá vzor, potřebuje jistotu a lásku, kterou mu má poskytovat rodina. Aby se adekvátně rozvíjela jeho osobnost, potřebuje vyrůstat v podnětném, nenásilném prostředí, kde bude moci navázat vztah se svými rodiči, kteří mu budou vzorem. Nedostane-li zpětnou vazbu od svých rodičů, nezíská zkušenosti potřebné k navazování mezilidských vztahů, a tudíž bude mít větší sklon k nebezpečnému jednání, kterým neohrozí pouze sebe samotného, ale i okolí, které ho obklopuje.

1 OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ

Období dospívání je životní etapa mezi dětstvím a dospělostí. Představuje pro dospívajícího významné změny biologického, psychického a sociálního charakteru. Dospívající prochází komplexní proměnou osobnosti vykazující změny, které jsou podmíněné biologicky a ovlivněny psychickými a sociálními faktory. Tělesná proměna je zahájena prvními známkami pohlavního dozrávání, výrazně zrychleným růstem a je ukončena dosažením pohlavní zralosti a tělesným růstem. Průběh psychických změn je do určité míry ovlivňován kulturními a společenskými podmínkami, které představují pro dospívajícího požadavky a očekávání společnosti, v níž vyrůstá a je na ní závislý. Dospívání je životním obdobím od 10 do 20 let a dělíme jej na 2 základní etapy – pubescenci a adolescenci (Vágnerová 2012, s. 321).

V této kapitole se budu věnovat především pubescenci, tedy staršímu školnímu věku, jelikož součástí hlavní náplně mé bakalářské práce je tato věková skupina.

1.1 Starší školní věk (pubescence)

Slovo pubescence je odvozené od latinského slova pubes neboli chmýří, vousy nebo také vnější pohlavní znaky. Přesněji znamená dospělý typ ochlupení, jehož růst je zahájen na počátku staršího školního věku (Říčan 2014 s. 170).

Starší školní věk, jinými slovy pubescence, probíhá prvních pět let života dospívání, přesněji řečeno jeho věková hranice je dána rozmezím od 11 do 15 let s ohledem na výraznou individuální různorodost, která je zvlášť patrná v tělesném a duševním vývoji. V tomto období dochází k mnoha výrazným změnám, které probíhají současně a společně ovlivňují osobnost pubescenta. Jednou z nich je tělesné dospívání spjaté s reprodukčním dozráváním. Zároveň dochází ke změně tělesných proporcí, jejichž výrazné tvary mohou vyvolat různorodé reakce okolí, které mohou do určité míry formovat sebepojetí pubescenta. Postupně dochází v rámci celého vývoje i ke změnám kognitivních funkcí, které se zdokonalují a díky nimž pubescent dokáže uvažovat abstraktně. Mění se i emoční prožívání jako důsledek hormonálního podráždění. Pro toto období jsou typické změny v prožívání mnohdy způsobují výkyvy nálad a nízkou sebedůvěru (Vágnerová 2012, s. 323).

Jedním z nejobtížnějších úkolů dospívání je získání emocionální jistoty a citové akceptace. Pubescent se potřebuje odpoutat od závislosti na rodičích, získat přijatelné postavení ve společnosti a tím si potvrdit svou jistotu. Aby dosáhl přijatelného postavení, musí ze sebe vydat co nejvíce úsilí a zasloužit si to (Vágnerová 2012, s. 324).

Významnou socializační událostí, která začíná ve spodní věkové hranici v rozmezí 11–12 let, je nástup do druhého stupně základní školy. Povinná školní docházka je ukončena horní

věkovou hranicí ve 14–15 letech. V 15 letech obdrží pubescent občanský průkaz, který představuje částečnou právní zodpovědnost za jeho činy. Zároveň si volí vlastní cestu a druh profesního směřování (Říčan 2014, s. 170).

1.1.1 Dělení období pubescence

Období pubescence se dělí na dvě základní fáze. První fází je **prepuberta**, na jejímž začátku se objevují sekundární pohlavní znaky a zrychlení růstu tělesných proporcí. U dívek je ukončena nástupem menstruace, zatímco u chlapců končí samovolným výronem semene. Většina dívek si touto fází prochází v rozmezí od 11 do 13 let. Na rozdíl chlapci touto fází prochází o 1–2 roky později. Druhá fáze puberty se nazývá **fáze vlastní puberty**, která navazuje na dokončenou prepubertu. Nastupuje mezi 13 a 15 rokem a je zakončena schopností oplodnění. Dívky mnohdy mívají nepravidelný menstruační cyklus, avšak bez přítomnosti ovulace a schopnosti oplodnění, ta přichází o 1 či 2 roky později po propuknutí první menstruace. Zatímco u chlapců je obdobně jako u dívek schopnost oplodnění dosahována taktéž o něco později. Nezbytnou podmínkou plodnosti u chlapců je, aby byl dokončen vývoj sekundárních pohlavních znaků (Langmeier, Krejčířová 2006 s.143).

1.1.2 Tělesný vývoj

Tělesný vývoj je doprovázen růstovým spurtem, který se projevuje dočasným zrychleným tělesným růstem u pubescentů obojího pohlaví. Obvykle mezi 11. a 12. rokem spurt dosahuje vrcholu u dívek, zatímco u chlapců přichází o 2 roky později. Na počátku pubescence je patrný růstový rozdíl, díky němuž dívky dosahují vyššího vzrůstu než chlapci, avšak chlapecký růst je prudší a chlapec dosáhne obvykle větší výšky. Dochází i ke změně tělesných tvarů u dívek i u chlapců. Dívčí pánev se postupně rozšiřuje, linie pasu se snižuje a je výrazná. Zhruba mezi 10. a 11. rokem začínají většinou dívky růst ňadra. U chlapců si můžeme všimnout širokých ramen (Říčan 2014, s. 171).

U dívek i chlapců se začíná objevovat ochlupení, rostou vnější i vnitřní pohlavní orgány, které jsou nezbytnou podmínkou reprodukce a dozrávají kolem 15. roku. U dívek to jsou vaječníky, které produkují vajíčka vlivem působení hormonu estrogenu na pokyn podvěsku mozkového, tedy hypofýzy. U chlapců začnou rostoucí varlata produkovat zralé spermie, na jejichž vzniku se podílí hormon zvaný testosteron, taktéž na pokyn z hypofýzy. Příchod menstruace u dívek okolo 12. roku a první výron semene u chlapců kolem 11. roku, signalizují pohlavní zrání. Chlapci si svého prvního výronu semene však nemusí všimnout, protože k němu dochází během erotického snu (Říčan 2014, s. 172).

Tělesná proměna je pubescentem silně prožívána, neboť jeho výsledný zevnějšek začíná být součástí jeho identity. Na vnímání vlastní proměny má zásadní vliv psychická zralost, představa o dokonalém vzhledu dospělého zevnějšku a reakce lidí, se kterými je pubescent v interakci. Hodnocení a reakce okolí může ovlivňovat i jeho sebepojetí (Vágnerová 2012, s. 326).

1.1.3 Vývoj poznávacích procesů

V období staršího školního věku dochází ke zdokonalení kognitivních funkcí, které jsou výsledkem dosavadního učení, které proběhlo v dostatečně podnětném rodinném a školském prostředí. Rozvoj poznávacích procesů u pubescenta může proběhnout tehdy, pokud má dostatečné množství potřebných zkušeností a zároveň je z neurofyzilogického hlediska dostatečně zralý (Vágnerová 2012 s. 332).

Pubescent je schopen přemýšlet formálně, jeho myšlení se tedy neopírá o konkrétní realitu. Tato schopnost formálního myšlení je produktem stádia formálně logických operací, díky nimž dokáže přemýšlet o neexistujících podnětech a o tom, co by se mohlo stát „kdyby“. Na základní škole by měl být díky této schopnosti schopen vypočítat matematický vzorec vyjádřený písmeny, která představují číselné hodnoty. Jako názornou ukázkou uvedme vzorec $(a+b)^2 = a^2 + 2ab + b^2$, jehož řešení se obejde bez konkretizace. Díky formálním logickým operacím dokáže srovnávat skutečnost s ideálem a najít souvislost mezi jednotlivými myšlenkami (Říčan 2014, s. 175).

Prostřednictvím formálně logických operací je schopný z obecného pravidla posuzovat konkrétní případy, a naopak stanovit pravidlo na základě sloučení konkrétních případů. Když řeší slovní úlohy, zapojuje kombinační myšlení, které mu pomáhá vytvořit správný postup a dojít k výsledku na základě zpracování vstupních informací, jejich řazením a porovnáváním (Vágnerová 2012, s. 334).

Díky novému způsobu myšlení pubescent dokáže uvažovat o minulosti, a především o budoucnosti, na základě čehož přizpůsobí svůj přístup k základním psychickým potřebám, jejichž součástí je potřeba seberealizace, jistoty a otevřené možnosti budoucnosti (Vágnerová 2012, s. 335).

V tomto období se zlepšuje zároveň paměť i pozornost, které usnadňují proces učení na druhém stupni ZŠ. Větší kapacita paměti umožňuje uchovávat potřebné poznatky k učivu. Zároveň si vytváří určitou strukturu efektivních postupů usnadňujících zapamatování učiva. Rozvíjející metapaměť pomáhá pubescentovi odhadnout jeho paměťové schopnosti, díky nimž má realistický přístup k délce procesu učení. Svou pozornost dokáže lépe aplikovat

prostřednictvím svých strategií, díky nimž svou pozornost koncentruje, rozděluje a udržuje (Vágnerová 2012, s. 340).

1.1.4 Emoční vývoj

Změny emocionálního prožívání jsou ovlivňovány hormonální proměnou, proto si mnohdy pubescent neuvědomuje příčinu svých emocionálních změn, jejichž vlivem dochází k citové labilitě, přecitlivělosti a dezorientaci. I přes vysokou intenzitu citového prožívání mívají emoce spíše krátkodobý a nestálý průběh. Citové reakce jsou oproti dřívějším projevům daleko zřetelnější a vypjatější vůči podnětům vyvolaným okolím (Vágnerová 2012, str. 340).

Záporné, protikladné emoce mohou vyvrcholit destruktivním chováním, které se může projevit v nejhorším případě sebevraždou. Důležité je zdůraznit, že příčinou častého sebevražedného jednání ve starším školním věku je citová labilita a nízké sebeovládání, nikoliv intenzita a hloubka citů (Říčan 2014, s. 178).

Reakce okolí může být pubescentem chápána jako nepřátelská a ponižující, proto je mnohdy zranitelný, nejistý a reaguje přecitlivěle. V této době není výjimkou zvýšená tendence k agresivitě, hostilitě a negativismu, kterým chce jasně zdůraznit svůj odmítavý a nepřátelský postoj vůči světu (Vágnerová 2012, s. 342).

Pubescent může mít sklon své prudké afektivní jednání všelijak racionalizovat, rozebírat a dávat jej za vinu svému okolí, a to zejména rodičům. Nicméně si může namísto racionalizace zvolit obrannou reakci, kterou je únik do fantazie, uzavření se do vlastního nitra či libování si v pocitech ublíženosti (Langmeier, Krejčířová 2006, s. 153).

1.1.5 Socializace

Na rozvoj jedince a jeho následné začlenění do společnosti má zásadní vliv rodina, škola, vrstevníci a volnočasové instituce. Autorita rodičů není pubescentem tolik respektována jako v předchozích vývojových obdobích (Carr-Greg 2012, s. 28). Škola představuje významnou přípravu na budoucí sociální zařazení jedince. Čas trávený s vrstevníky zajišťuje emoční a sociální podporu. Volnočasové instituce mu umožňují aktivity, díky nimž rozvíjí své schopnosti a dovednosti. Volnočasové aktivity mohou mít blahodárný vliv na psychiku pubescenta i tehdy, když musí čelit negativním vlivům rodiny a školnímu neúspěchu (Vágnerová 2012, s. 347).

V období staršího školního věku může vzniknout tzv. pubescentní negativismus, který se projevuje útokem na authority, tedy vzpourou, která je mířena zejména proti rodičům a učitelům, s jejichž názory a způsoby trestání pubescent mnohdy nesouhlasí, ba naopak stávají se terčem jeho kritiky. Proto by tresty měly být přiměřené a odůvodněné, nikoliv přehnané,

neprůměrné až násilnické. Tento způsob trestání může být pro pubescenta ponižující a urážlivý (Říčan, 2014 s. 181).

Rodina umožňuje uspokojovat pubescentovi potřeby jistoty a bezpečí, poskytuje mu lásku a je místem, kde se může skrýt před ohrožením. Ovšem jedním z nejdůležitějších úkolů v tomto období je, aby se pubescent emancipoval, tedy se osamostatnil a nebyl na rodině tolik závislý jako v předchozích vývojových obdobích. Někteří rodiče, kteří jsou na jedinci nadměrně závislí a jednají s ním jak s dítětem, ohrožují jeho emancipační proces. Neproběhne-li vymanění se z rodinných vazeb, může docházet k různým konfliktním situacím, které se u pubescenta mohou projevit pohrdáním, či nenávisť vůči rodičovské autoritě (Langmeier, Krejčířová 2006, s. 153).

Na druhém stupni základní školy pubescent mnohdy zaujímá kritický postoj k učitelům i výuce. Má sklon nenamáhat se a věnovat svou pozornost těm požadavkům, které jsou nezbytně nutné a připadají mu smysluplné (Vágnerová 2012, s. 363).

Důvodem jeho nadměrné kritičnosti k výuce je schopnost hypotetického uvažování, ale i náročnost, a především nízká smysluplnost učiva, díky níž klesá žákova motivace. Dalším důvodem kritického postoje může být vyvíjený tlak ze strany rodičů na učení dítěte, ke kterému dochází především v posledních ročnících 2. stupně základní školy (Vágnerová 2012, s. 364).

Učitelé, kteří nejednají s žáky staršího školního věku nadřazeně a vyslechnou si jejich názory jsou mnohem kladněji hodnoceni než ti, kteří naopak zdůrazňují svou nadřazenost, která může vyvolat negativistický postoj k jeho názorům (Vágnerová 2012, s. 367).

Vztah s vrstevníky má významný vliv na sebevědomí a sebepoznávání pubescenta, především mu umožňují překonávat pocety nejistoty (Vágnerová 2012, s. 371).

Pochází-li pubescent z citově chladného rodinného prostředí, může snadno podlehnout vlivu vrstevnické skupiny, jejíž členové mohou mít negativní úmysly a nabádat ho k nežádoucímu jednání, následkem něhož by se mohl dostat do konfliktu s rodiči či učiteli (Říčan 2014, s. 184).

2 PORUCHY CHOVÁNÍ A EMOCÍ

Poruchy emocí a chování spolu velice úzce souvisí, jelikož odchylky v emočním prožívání mají zásadní vliv na chování dítěte, které se mění důsledkem negativních vrtkavých emocí dlouhodobého charakteru. Tímto způsobem dítě reaguje na situaci, která pro něho představuje neúnosnou zátěž, se kterou se nedokáže samo vypořádat. Tato zátěžová situace může v něm vyvolat různorodé záporné pocity, jako je napětí, strach či úzkost bez reálného kontextu, následkem nichž se dříve či později změní jeho chování směrem k neadekvátním reakcím. Tyto změny prožívání a chování mnohdy negativně ovlivní jeho sebehodnocení, vztah k okolí, konkrétně jakým způsobem okolí vnímá jeho chování, negativně se promítne i do jeho školních výkonů a prospěchu (Vágnerová 1997, s. 89–91).

O poruchách emocí a chování hovoříme i tehdy, neodpovídá-li emoční odezva a chování věkovým a společenským normám (Vojtová 2008, s. 53). Kauffman připomíná (2001, cituji dle Vojtové 2013, s. 83) Bowera, podle kterého děti mající poruchy chování a emocí mnohdy prožívají výrazné pocity neštěstí, nedokáží se učit i přes svoje neporušené kognitivní funkce a dobrý zdravotní stav, jednají příliš emocionálně i v běžných podmínkách, nedokáží setrvat v interakci s lidmi, se kterými jsou v přátelském kontaktu.

Je nutné zdůraznit, že bychom neměli opomenout skupinu dětí, které jsou ohroženy rizikovými faktory vzniku poruch chování a emocí. I přesto, že žádnou z těchto poruch zatím nevykazuje, je velice vnímavá vůči negativním vlivům zevního prostředí (Vojtová 2008, s. 56). Absence pozitivní citové zkušenosti s rodiči zaujímajícími chladný citový postoj může být jedním z hlavních důvodů, proč dítě není schopno ovládat své emoce a rozlišovat emoce ostatních lidí. Právě absence této schopnosti mnohdy vede k problematickému chování, které se bez intervence rozvine v poruchu chování asociálního až antisociálního charakteru (Vágnerová 2014, s. 727, s. 728).

Lidé, s nimiž jsou tyto děti v kontaktu, by se měli vyvarovat negativnímu nálepkování či škatulkování těchto dětí, protože to může mít nepříznivý dopad na jejich sebehodnocení, znesnadňovat jejich cestu sebezrovoje a začleňování do společnosti. Důsledkem negativního hodnocení může být to, že se s ním dítě ztotožní, bude ho pokládat za pravdu, a to ovlivní jeho myšlení. Právě proto by se děti s poruchami chování naopak měly podpořit a neměly by být omezovány v jejich budoucích možnostech, protože tyto možnosti porucha chování a emocí může sama o sobě negativně ovlivnit (Vojtová 2013, s. 68).

2.1 Charakteristika a zhodnocení poruch chování

Poruchami chování se zabývá etopedie, tedy jejich klasifikací, projevy, způsoby nápravy a prevencí (Vašutová 2005, s. 207). Poruchy chování se vyznačují závažným protispolečenským a nežádoucím chováním, prostřednictvím něhož jedinec škodí nejen společnosti, ale především sám sobě. O poruchu chování v pravém slova smyslu se jedná tehdy, opakuje-li se u jedince minimálně šest měsíců, a zároveň koná-li jedinec vědomě asociální, protispolečenské až vzdorující činy, které svojí přiměřeností neodpovídají jeho věku. Jedinci vykazující poruchy chování nemívají pocity viny, nedokáží své chování regulovat a často uznávají odlišné hodnoty. Poruchy chování jsou posilovány nedostatkem vcítění se do pocitů ostatních, neodkladným uspokojováním vlastních potřeb bez ohledu a potřeby ostatních (Vágnerová 2014, s. 715, 716).

Při stanovení diagnózy u poruchy chování je nutné zhodnotit komplexně specifické znaky projevů poruch chování. K těmto charakteristickým znakům patří zejména množství projevů signalizujících poruchu chování, dále období, kdy tyto projevy propukly, různorodost, zda se jedná o činy impulzivní či promyšlené, závažnost následků těchto činů a jejich souvislost s životními okolnostmi (Vágnerová 1997, 70). Je potřeba posoudit, zda rozumí významu společenských pravidel, důvodu porušování pravidel, ke kterým dochází proto, že jedinec není schopen regulovat své chování, anebo tato pravidla vědomě neakceptuje a nepodřizuje se jim. Dále je nezbytně nutné zhodnotit jeho vztah k okolí, vůči němuž zaujímá chladný citový postoj, a proč nedůvěřuje lidem, ačkoliv k tomu nemá vážný důvod. Vina je mnohdy z jeho strany přisuzovaná ostatním, a to bez uvědomění si vlastního provinění. Nesmíme opomenout posouzení přítomnosti agresivity, zda je součástí poruchy, či nikoliv. Neodkladné, okamžité uspokojení vlastních potřeb a nízká míra snášenlivosti může být dalším z projevů, které je potřeba brát v úvahu (Vágnerová 1997, s. 69).

2.2 Základní dělení poruch chování

Poruchy chování lze rozdělit do dvou hlavních skupin: Poruchy chování bez agresivních projevů a poruchy s agresivními projevy. Dítě nevykazující známky agresivního chování neuznává společenské normy. Poruchy chování v sociálních vztazích jsou vyvolávány citovou chladností jedince, nedostatkem vcítění se do lidských prožitků a situací. Vina je mnohdy přisuzována jiným lidem, nikoliv vlastní osobě. Děti s poruchou chování s agresivními projevy se nedokáží vcítit do pocitů svých obětí, jejich pocity jsou jim lhostejné, ba naopak agresivní počínání jim přináší pocity uspokojení (Vašutová 2005, str. 207). Mnohdy agresivní jednání slouží jako prostředek k dosažení uspokojení potřeby způsobit citovou či fyzickou újmu lidem či zvířatům (Vágnerová 1997, s. 80, 81).

Poruchy chování se dále dělí dle stupně nebezpečnosti, a sice na chování disociální, asociální a antisociální. Chování disociální je společností hodnocené jako neadekvátní, ale přesto prostřednictvím něho se jedinec nedopouští vážného porušování pravidel či protispoločenskému jednání. Mívají krátké trvání a jsou společností snesitelné. Chování souvisí se vzdorovitostí, neposlušností, ale není provázeno výraznou nenávisí. Jedinci se tímto chování obvykle dopouští kázeňských přestupků či odmítají kontakt. Za asociální poruchu lze považovat takové jednání, které se vymyká společenským normám. Především jedinec svým nebezpečným chováním škodí vlastní osobě, avšak stupeň závažnosti nedosahuje charakteru přímého poškozování společnosti. Tato porucha bývá mnohdy setrvalá a vyskytuje se s častější frekvencí. Poruchy chování mohou vyústit v závažnější formu antisociálního rázu. Mezi asociální poruchy patří lhaní, záškoláctví, krádeže, závislost na návykových látkách a jejich užívání, patologické hráčství, útky či toulky. Poruchou antisociální se jedinec dopouští vážných protispoločenských činů, díky nimž způsobuje újmu nejen vlastní osobě, ale i společnosti, taktéž ničí majetky. Zahrnují veškerou trestní činnost, sexuální přestupky, závažné krádeže, loupeže, vandalství a násilí (Slomek 2010, s. 19, 20).

2.3 Příčiny vzniku a rozvoje poruch chování

Poruchy chování nevznikají vlivem působení jednoho rizikového faktoru, ale na jeho vzniku a rozvoji se mnohdy podílí více rizikových faktorů, které jsou ve vzájemné interakci. Jedním z faktorů, který se podílí na vzniku jsou genetické předpoklady, prostřednictvím nichž jsou předurčeny vrozené osobnostní vlastnosti dané temperamentem, který se projeví již v raném dětství a dále se rozvíjí prostřednictvím výchovy (Vágnerová 2014, s. 716). Na základě těchto temperamentních vlastností můžeme předpokládat, do jaké míry bude prožívat své pocity, které jsou vyvolány určitou situací, v níž bude mít sklon reagovat určitým způsobem. Předem dány jsou i vlohy, které tvoří vrozený dispoziční základ schopností, prostřednictvím nichž jedinec podává určitý výkon. Na základě těchto schopností dokáže zvládat náročné životní situace. Jednou z těchto schopností je inteligence, která umožňuje jedinci hledat řešení a překonávat životní překážky (Helus 2018, s. 163, 164, 168). Nízká úroveň těchto intelektových schopností může mít vliv na vývoj mravního uvažování, avšak nemá významný vliv na rozvoj poruchového chování (Fergusson in Vágnerová 2014, s. 717).

Tyto genetické předpoklady jsou rozvíjeny sociálními faktory, které mají na chování jedince výrazný vliv. Jedním z prvních sociálních faktorů je vliv rodinného prostředí, tedy rodiny, díky níž dítě získává první sociální zkušenost, která může mít negativní vliv na jeho chování. Těmito negativními vlivy je mnohdy ohrožené dítě, které vyrůstá v nepodnětném rodinném prostředí, ve kterém členové rodiny volí nevhodné styly výchovy, neplní svou základní

funkci, netráví dostatek času se svým potomkem a neposkytují mu pocit jistoty a bezpečí. Negativní dopad může mít i to, ztratí-li dítě důležitého člena rodiny, zejména otce, který je pro něho důležitou autoritou a vzorem. Dítě se učí nápodobou, a tudíž si může snadno osvojit nevhodný vzorec chování, kterým se prezentují jeho rodiče (Vágnerová 2014, s. 717, 718). Dalším sociálním faktorem je vliv školského prostředí, ve kterém je dítě v častém kontaktu se skupinou vrstevníků, díky níž získává svou identitu, která ně něho může mít příznivý vliv. Avšak členové skupiny můžou svými společensky nežádoucími a nebezpečnými činy přesvědčit jedince o jejich správnosti, takový jedinec tomuto přesvědčení podlehe a bude činit to samé co oni, protože touží být mezi ně přijat. K této situaci hlavně dochází tehdy, pokud mu rodina neposkytuje dostatečné pozitivní emoční zázemí (Vašutová 2005, s. 60). Je-li dítě nepřijato společností, nešťastné a bez identity, snadno může podlehnout vlivu protispolečenských činů páchaných anonymním davem, tvořeným nešťastnými jedinci, kteří si násilím potřebují vybit svůj vztek. K tomuto davu se přidá, protože si chce vybit svůj a vztek a ví, že jeho tvář se v takovém davu ztratí (Jedlička 2001, s. 110).

2.4 Prevence a náprava poruch chování

U poruch chování je problémem, že se u většiny jedinců nedají odstranit pomocí léčiv a často bývají utajené. Náprava jedince, u kterého došlo k výraznějšímu rozvoji těchto poruch, je obvykle složitý a časově náročný proces, proto se v této problematice klade velký důraz na prevenci, taktéž na včasné objevení a odstranění těchto poruch v prvotních fázích vzniku. Hlavní strategií je odstranit rizikové faktory, které podporují vznik asociálního chování a podpořit faktory ochranné, které oslabují faktory rizikové. Cílem je přimět jedince ke správné sebereflexi jeho vlastních činů. Využívá se metod a poznatků ze sociologie, psychologie a pedagogiky (Vágnerová 2014, s. 731).

Při prevenci i nápravě těchto poruch je velmi žádoucí, aby rodina daného jedince spolupracovala. Čím dříve se tak po odhalení těchto poruch stane, tím lépe. Pokud má rodina zájem odstranit nedostatky v jejím fungování, může ji pomoci centrum rané péče, zaměřené na práci s problémovými rodinami. Pokud je dítě starší (zejména mladší a starší školní věk), pomoci se mu může dostat od sociálních kurátorů, pedagogicko-psychologických poraden, výchovných poradců, orgánů péče o děti a mládež nebo od středisek výchovné péče. Škola samotná má na starost jen své žáky, ne jejich rodinu, proto jí oficiálně nemůže pomoci, avšak může pomoc zprostředkovat tak, že rodinu odkáže na výše jmenované subjekty (Vágnerová 2014, s. 731, 732).

Při pokročilejších fázích poruch chování lze na dítě uplatnit psychoterapii, především kognitivně-behaviorální. Tyto služby poskytují pedagogicko-psychologické poradny nebo dětská psychiatrie. Pomoci mohou rovněž volno-časové aktivity, sport, letní tábory a obecně místa, kde se dítě dostane do správně fungující sociální skupiny, která jej přijme (Vágnerová 2014, s. 732).

Poslední možností pro jedince s nejvíce závažnými poruchami chování jsou soudně nařízená represivní opatření, a to v podobě ochranné či ústavní výchovy (Vágnerová 2014, s. 732).

3 RODINA

Rodina je primární sociální skupina, která má významný vliv na vývoj osobnosti jedince v prvních fázích jeho života a připravuje ho na budoucnost. Rodina má v každé kultuře odlišnou podobu, která je taktéž ovlivněna historicky. Dobrým příkladem je průmyslová revoluce, která představovala nejen technologický pokrok, ale také způsobila mnoho změn ve fungování rodiny a způsobu trávení volného času členů rodiny. Dříve, než nastala průmyslová revoluce, měla rodina převážně vlastní hospodářství, díky němuž byla ekonomicky nezávislou jednotkou. Všichni členové rodiny se podíleli na chodu domácnosti a jejím hospodaření. Rodiny se skládaly z vícero členů rodiny, kteří měli více potomků a žili ve společné domácnosti se svými rodiči, kterým poskytovali řádnou péči, když už se nedokázali o sebe sami postarat. Dělná práce způsobila, že se rodiny z venkova přesouvaly do měst za prací, převážně v továrnách. Po průmyslové revoluci začaly vznikat volno-časové a školské instituce, které částečně převzaly vzdělávací a výchovnou úlohu rodiny. Děti místo domácí práce začaly navštěvovat školu a volno-časové instituce. Emancipace žen umožnila ženám se svobodně a aktivně účastnit společenského, profesního a politického života. Díky této změně došlo k tomu, že matky trávily méně času se svými dětmi, než tomu bylo před průmyslovou revolucí. Vznik antikoncepce způsobil, že se začalo rodit méně dětí. Tyto významné události a z nich plynoucí změny přispěly k proměně hodnotového systému rodin (Havlík, Kořa 2007, s. 68–75).

Každý sociolog, psycholog, pedagog či historik zabývající se rodinou přikládá rodině odlišný význam a zaměřuje se na její specifickou oblast, a to dle svého odborného zaměření. Významný sociolog Anthony Giddens definuje rodinu jako skupinu jednotlivců, kteří jsou si pokrevními příbuznými a jsou jakožto dospělí zodpovědní za výchovu svých potomků. Na dítě má největší vliv zejména takzvaná nukleární rodina, která je tvořena dvěma dospělými rodiči, kteří vychovávají své potomky ve společné domácnosti. Nedílnou součástí rodiny je i rodina širší a příbuzenská (tety, prarodiče, strýcové, ...), která převážně nesdílí s rodinou domácnost, avšak bývá s ní v kontaktu (Giddens 2013, s. 308–309).

3.1 Význam rodiny a její úloha

Významem rodiny a její úlohou ve výchově dítěte se podrobněji ve své knize *Současná psychopatologie pro pomáhající profese* zabývá Marie Vágnerová, česká psychologka, která zdůrazňuje, že problémové chování dítěte bývá mnohdy zapříčiněno primární sociální skupinou, tedy rodinou, která nezajistila dítěti adekvátní a láskyplnou výchovu. Rodina pro dítě je velice důležitá, jelikož skrze ni dítě získává představu o okolním světě a pocity jistoty

a bezpečí (prostřednictvím blízkého kontaktu s matkou a později s celou rodinou). Rodina se taktéž podílí na rozvoji sebepojetí a sebedůvěry dítěte tím, že jej akceptuje. Dítě se učí nápodobou, respektive přejímá rodičovské vzorce chování za své. Další významnou úlohou rodiny ve výchově dítěte je uspokojování jeho základních potřeb, které jsou nezbytné k životu. Aby se dále rozvíjely intelektové schopnosti dítěte a dítě si vytvořilo představu o okolním světě, je nezbytně nutné, aby mu rodina zajistila dostatek různorodých podnětů, díky nimž se jednou bude moct úspěšně začlenit do společenského života. Každá rodina má svůj vlastní žebříček hodnot, který se do určité míry může podílet na formování postojů a chování jednotlivých členů rodiny a následně i na chování dítěte, které si tímto žebříčkem hodnot bude řídit při řešení určitých životních situací. Na dítě jsou kladeny určité požadavky ze strany rodičů, kteří očekávají jejich splnění. Rodiče poskytují dítěti určitou míru podpory, která se významně podílí na budování sebedůvěry, a to formou povzbuzování, nikoliv pochybování či ponižování. Důležité je uvědomit si, že sociální zkušenosti, které přijme dítě za své, předává dál svým budoucím potomkům jako dospělý rodič. Tyto sociální zkušenosti a hodnoty se předávají mnohdy z generace na generaci, proto se často setkáváme s poruchami chování a emocí, které se v rodinách cyklicky opakují a nejsou zcela potlačeny (Vágnerová 2014, s. 537–538).

3.2 Funkce rodiny a její poruchy

Hlavní úlohou rodiny, o které jsem se zmínila v předchozí podkapitole, je zajistit dítěti adekvátní výchovu a řádně jej připravit na budoucí začlenění do společnosti. Nicméně splnění tohoto úkolu vyžaduje je podmíněno plněním funkcí, prostřednictvím nichž jsou uspokojovány nejen potřeby a zájmy dítěte a ostatních členů rodiny, ale také potřeby celé naší společnosti. Je nutné brát v úvahu, že naše společnost je tvořena rodinami čili primárními skupinami, které tvoří síť společenských vztahů a podílejí se na socializaci svých dětí. Avšak nebude-li plnit své funkce, rozpadne se nejen rodina samotná, ale postupně i celá naše společnost. Význam jednotlivých funkcí se během historie měnil. Každý autor zabývající se rodinou a její funkcí uvádí pro ni uvádí jiné pojmenování. Významnými autory zabývajícími se rodinou a její funkcí jsou Radomír Havlík a Jaroslav Kořa, kteří ve své knize Sociologie výchovy a školy uvádí tyto funkce: biologickou a reprodukční, emocionální, ekonomickou, socializační a výchovnou. K jednotlivým funkcím uvedu možné jejich poruchy, jak je uvádí ve své knize Dítě a poruchy rodiny významný dětský lékař Jiří Dunovský.

3.2.1 Biologická a reprodukční funkce

Biologická a reprodukční funkce je pro rodinu i naši společnost velice důležitá, protože zajišťuje početí potomka a pokračování lidského rodu. Taktéž slouží k uspokojování sexuálních potřeb rodičů. Její plnění má příznivý vliv na upevňování citových vazeb mezi rodiči a celkovou atmosféru v rodině. Vynález antikoncepce zamezil do určité míry plnění této biologicko-reprodukční funkce, což dokazuje současná situace ve vyspělých zemích, ve kterých se rodí čím dál tím méně dětí. Taktéž přibývá dětí, které se rodí do neúplných rodin a mimo manželský svazek (Havlík, Kořa 2007, s. 69).

Porucha biologicko-reprodukční funkce může nastat tehdy, není-li pár schopen počít potomka nebo tehdy, narodí-li se do rodiny dítě s postižením. Jakýkoli druh postižení (tělesné, smyslové) může způsobit řadu potíží a představovat pro členy rodiny až neúnosnou zátěžovou situaci, která mnohdy vede ke změně fungování systému rodiny jako celku. Porucha této funkce může negativně ovlivňovat ostatní funkce, a to zejména socializačně-výchovnou a ekonomickou. Porucha této funkce může nastat i v situaci, kdy se potomek narodí do rodiny, která jeho příchod na svět neočekávala, není na výchovu dítěte zcela dostatečně zralá a žije v nevyhovujících životních podmínkách. Například se může jednat o rodiče, kteří nemohou plnit roli rodiče z důvodu nemoci (Dunovský 1986, s. 13–14)

3.2.2 Emocionální funkce

Emocionální funkce je významná a užitečná zejména tehdy, nastane-li v rodině jakási krizová situace. Může se například jednat o situaci, kdy jeden z rodičů či členů rodiny onemocní či umře a ostatní členové se musí vyrovnat s jeho ztrátou. Kladné vztahy v rodině založené na vzájemné akceptaci a podpoře mohou být užitečné i tehdy, nedaří-li se někomu v profesním životě. Dítě pocházející z rodiny s kladným citovým přístupem, které mnohdy musí čelit neúspěchům a nedorozuměním ve školském prostředí, může tuto krizi snášet mnohem lépe než dítě, jehož rodina tuto funkci neplní. Když rodiče dítěti naslouchají v jeho nejtěžších chvílích, mohou mu být velkou oporou. Příznivé vztahy v rodině umožňují jejím členům vyrovnávat se s neúspěchem a sjednocují ji hlavně v situaci, kdy je potřebná vzájemná pomoc a spolupráce (Havlík, Kořa 2007, s. 71).

Hlavním důvodem vzniku konfliktů a neshod v rodině je porucha emocionální funkce. Ta může přivést rodinu do situace, která může především pro dítě znamenat nepřijetí ze strany rodičů, duševní zátěž či stres vyvolaný rozchodem či rozvodem rodičů. Dítě je následkem toho ochuzeno o pocity jistoty a bezpečí. Narušené vztahy v rodině mohou vyústit v domácí násilí nejrůznějšího charakteru, zařadit se můžeme i přísné tělesné tresty. Nedostatečný zá-

jem rodičů může postupem času vést i k opuštění dítěte. Porucha této funkce může poznamenat dítě na celý život, pokud došlo k vážnému narušení jeho duševního a tělesného vývoje (Dunovský 1986, s. 15).

3.2.3 Ekonomická funkce

Aby rodina byla schopná se finančně zajistit a uspokojovat základní biologické potřeby, je nutné, aby plnila ekonomickou funkci. Ekonomická funkce a její úroveň určuje nejen kvalitu materiálního života rodiny, ale také i do určité míry kvalitu vzdělávání jejích členů. Také ovlivňuje způsob trávení volného času s dětmi. Rodiče, kteří nadměrně pracují, takzvaně „žijí prací“, mnohdy tráví málo času se svými dětmi, což se může negativně projevit v dalších funkcích rodiny, například socializačně-výchovné a emocionální. Ekonomická funkce podobně jako ostatní prošla mnohými historickými změnami. Tradiční rodiny byla téměř nezávislá na státu, fungovala samostatně.

Ekonomická funkce je narušena tehdy, pokud členové rodiny nejsou schopni chodit do práce a zajistit tak dostatek finančních prostředků nutných k uspokojování základních potřeb členů rodiny. Závislost rodiny na podpoře státu je jedním z projevů poruchy ekonomické funkce. Naprosté selhání této funkce může být mnohdy způsobené sociálně-patologickými jevy, jako je alkoholismus, psychické anomálie, delikvence či celková závislost rodičů na návykových látkách. Často se porucha této funkce objevuje v rodinách, které vychovávají mnoho dětí a mají velice nízký příjem, který je pro ekonomické zabezpečení celé rodiny nedostačující. Porucha této funkce může být také zapříčiněná invaliditou, onemocněním či stářím (Dunovský 1986, s. 14).

3.2.4 Socializační a výchovná funkce

Socializační a výchovná funkce je rovněž zásadní, poněvadž rodiče prostřednictvím plnění této funkce předávají dětem hodnoty, základní životní návyky a také jim poskytují svým výchovným vedením řádnou přípravu nezbytnou k jejich zařazení do společnosti (Vymětal 1999, s. 61). Tuto funkci taktéž plní i škola, volno-časové instituce i jiné organizace podílející se na socializaci dítěte. S touto funkcí souvisí i spolupráce a komunikace rodiny se školou a hodnotové systémy rodiny a školy, které mohou být ve vzájemném rozporu. Škola je velice užitečná nejen v přípravě dítěte na povolání, ale také v pěstování jejich vnitřní disciplíny, kultivaci a nahrazování podnětů, které v rodinném prostředí zcela chybí (Havlík, Kořa 2007, s. 75).

O poruchu socializační a výchovné funkce se jedná v okamžiku, kdy rodiče přestanou plnit svou rodičovskou roli a neplní požadavky, které se od nich ve výchově očekávají. Dítě přestává být pro rodiče významnou hodnotou. Rodič dává přednost zcela odlišným hodnotám a zájmům a přestává dítěti poskytovat řádnou láskyplnou péči. Tento lhostejný přístup může vážně ohrozit duševní stav dítěte a podnítit tak jeho disharmonický osobnostní vývoj. Všechny potíže spjaté s nepřizpůsobivým, asociálním až antisociálním chování bývají vyvolány především poruchou této funkce (Dunovský 1986, s. 20).

3.3 Typy rodin z hlediska funkčnosti

Funkčností rodiny se podrobněji zabýval náš významný dětský lékař Jiří Dunovský. Vytvořil diagnostický nástroj, tedy dotazník, prostřednictvím něhož lze zhodnotit funkčnost rodiny na základě těchto osmi kritérií: složení rodiny, stabilita rodiny, sociální a ekonomická situace rodiny, osobnost rodičů, osobnost dítěte, přítomnost sourozenců a jejich osobnostní profil, zájem o dítě a péče o něj. Po zhodnocení jednotlivých kritérií lze zjistit konkrétní typ rodiny z hlediska její funkčnosti. Jedná se především o tyto čtyři typy rodiny: rodinu funkční, problémovou, dysfunkční a afunkční (Dunovský 1986, s. 25–28).

Pokud rodina plní všechny funkce, poskytuje svému potomkovi řádnou výchovu, tak aby byly uspokojeny všechny jeho základní potřeby nezbytné pro jeho zdravý vývoj, jedná se o rodinu funkční. Naše populace je tvořená z většiny těmito funkčními rodinami.

V případě, že rodina neplní řádně všechny funkce a narušení těchto funkcí nedosáhlo úrovně ohrožující vývoj potomka, hovoříme o rodině problémové. Rodina problémová se aktivně zapojuje do řešení svých problémů. Nicméně pokud si neví rady, hledá pomoc zvenčí a nechává si poradit od odborníků, například formou odborného poradenství. Orgán sociálně právní ochrany dětí by měl i této rodině věnovat zvýšenou pozornost a průběžně sledovat její situaci i přesto, že se problémy v ní zdají být vyřešené.

Nelze vyloučit možnou přeměnu tohoto typu rodiny v rodinu dysfunkční, v níž už jsou patrně vážně narušené některé nebo všechny její funkce. Zájem a vývoj dítěte je do značné míry snížen, což u něj vede k neuspokojení citových potřeb, psychické deprivaci a nejrůznějším poruchám zabraňujícím jeho zařazení do společnosti. Narušené funkce taktéž poškozují rodinu jako celek. Chceme-li zabránit těmto důsledkům, je nezbytné učinit řadu opatření zvenčí. Například za pomoci sociálních pracovníků, jejichž úkolem je posílit fungování v rodině. Měli by pečlivě zvážit, zda se postaví za zájem dítěte proti rodině nebo se pokusí narušené rodinné vztahy napravit.

Tím nejzávažnějším typem je rodina afunkční, která přestává zcela plnit svou základní rodičovskou úlohu do takové míry, že samostatná existence dítěte je vážně ohrožená. Jedná se především o rodiny, v nichž jsou vztahy natolik napjaté, že to vede až k nejrůznějším formám domácího násilí (týrání, zneužívání, zanedbávání), dítě je mnohdy i v ohrožení života. V tomto případě je nutné dítě rodině odebrat a umístit jej do náhradní rodinné péče nebo mu zajistit bezpečí jiným způsobem. Sociální pracovníci, jejichž úkolem je podporovat vztahy v rodině, s tímto typem rodiny nic nezmůžou (Fischer, Škoda 2014, s.158–159).

Funkce rodiny významně ovlivňují duševní, tělesný vývoj a socializaci jedince. Především v dysfunkčních a afunkčních rodinách se vyskytují právě konflikty a hádky, které mnohdy vedou až k rozpadu rodiny. Rozpad rodiny či umístění dítěte do ústavní péče, se „podepisou“ na duševním stavu dítěte, u kterého je tak pravděpodobný rozvoj poruch chování a emocí.

3.4 Výchovné postoje

Významný dětský psycholog Zdeněk Matějček se ve své praxi podrobněji zabýval rodinou, výchovou a výchovnými postoji, které popisuje ve své knize *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Své poznatky čerpal zejména z vlastní psychologické praxe, kdy hovořil a individuálně pracoval s dětmi pocházejícími z nepříznivého rodinného prostředí. S dětmi uměl velmi dobře komunikovat a jejich pocitům velmi dobře rozuměl, jelikož jim naslouchal a doptával se jich. Ve své knize též podrobně popisuje psychickou deprivaci a subdeprivaci, která vzniká v důsledku některých nevhodných výchovných postojů ze strany rodičů vůči dítěti. V této kapitole těmto výchovným postojům budeme též věnovat pozornost a podrobně si je rozebereme.

Matějček ve své knize dělí výchovné postoje do dvou skupin. Rozdíl mezi nimi můžeme spatřit v míře a intenzitě zájmů o dítě a ve zcela odlišných požadavcích na něj. První skupina výchovných postojů je charakteristická citovým chladem a nezájmem o dítě ze strany rodičů. Do této skupiny Matějček řadí tyto výchovné postoje: výchovu zavrhuje a zanedbávající. Pro druhou skupinu postojů je charakteristický příliš vysoký zájem o dítě, přílišná péče o něj a vysoké požadavky rodičů směrem k němu. Do druhé skupiny řadí tyto výchovné postoje: výchovu rozmazluje, výchovu příliš protektivní a úzkostnou, výchovu perfekcionista a výchovu protekční. Tyto nežádoucí výchovné postoje mají na vývoj dítěte neblahý vliv, protože je pravděpodobné, že je dítě přijme za své a bude je též uplatňovat ve výchově svých dětí. Nicméně charakter konkrétního výchovného postoje úzce souvisí s osobností rodiče, která prošla určitými vývojovými fázemi. Osobnost rodiče je taktéž ovlivněná jeho zkuše-

nostmi z dětství, úrovní vzdělání, inteligencí, citovými vztahy s rodiči, konflikty a hodnotami, které si zvnitřnil v průběhu dětství. Významnou roli zde nemá pouze osobnost rodiče, ale také i osobnost dítěte, které se narodilo s určitými genetickými dispozicemi, jež se v jeho vývoji projeví. Tyto vrozené vlastnosti mohou mít do určité míry vliv na to, jaký zaujme rodič vůči dítěti výchovný postoj. Postoje rodiče a dítěte se do jisté míry vzájemně ovlivňují a fungují na principu zákona akce a reakce. Dítě určitým způsobem reaguje na svého rodiče či okolí a rodič vůči tomu zaujme konkrétní postoj, který u dítěte vyvolá další reakce. Otázkou však je, zda si obě strany tyto reakce správně vyloží (Matějček 1992, s. 60).

K výchově zavrhuující dochází tehdy, pokud jeden z rodičů či oba zaujmou vůči dítěti nepřátelský a chladný postoj. Dítě pro ně znamená jedno velké zklamání. Tento výchovný postoj není snadné odhalit, protože je často skrytý. Dítě neodpovídá očekávání svých rodičů, kteří si svoji nespokojenost vybíjí jeho trestáním, omezováním a ponižováním. Dítě následkem toho zaujme buď vzdorovitý či pasivní postoj. Tyto potíže lze řešit například rodinou terapií, na které je ovšem nutná aktivní účastí rodičů.

K výchově zanedbávající dochází tehdy, pokud rodina vážně podcení a neuspokojí základní vývojové potřeby dítěte. Jedná se většinou o rodiče s nízkou sociální a ekonomickou úrovní či s velmi nízkým vzděláním. Rodinné prostředí, v němž dítě žije, je spíše nepodnětné, a dítěti není poskytnutá příprava nutná pro rozvoj jeho intelektových a poznávacích schopností. Z toho důvodu může dítě působit jako intelektově opožděné. Neznamená to však, že by mělo nízkou vrozenou inteligenci, ale spíše to, že nebylo průběžně a v dostatečné míře stimulováno a rodiče jeho potřebám nevěnovali dostatečnou pozornost (Matějček 1992, s. 61).

Zcela opačným výchovným postojem je výchova rozmazlující, v níž se rodiče na dítě přílišně citově upínají a téměř skoro za každých okolností plní jeho přání – i když si to nezaslouží. Mnohdy na něho nekladou žádné požadavky, naopak se mu podřizují. Následkem toho přestávají být pro dítě autoritou. Tento výchovný postoj povede k tomu, že dítě bude čelit mnoha překážkám především v mezilidských interakcích a nebude si vážit téměř ničeho. Bude mít velká očekávání a bude čekat, že se mu ostatní podřídí.

O výchově příliš úzkostné a příliš protektivní hovoříme tehdy, pokud rodiče dítěti brání ve vykonávání aktivit, které se jim zdají nebezpečné. Rodiče až nezdravým způsobem ochraňují dítě, aby si neublížilo. Mnohdy dítě omezují, zakazují mu mnoho činností, při kterých hrozí sebemenší úraz. Zatímco jeho vrstevníci tyto aktivity mohou vykonávat, protože jejich rodičům nepřípadají zvlášť nebezpečné. V důsledku tohoto výchovného postoje dítě reaguje protestem vůči rodičům, kteří ho omezují v tom, co mu činí potěšení. Budou-li ho opakovaně omezovat, může vůči nim jednat agresivně. Tyto děti často hledají cestu k úniku, například

se zapojí do vrstevnické party, jejíž hodnoty se vymykají společenským normám. S takovou partou se může identifikovat a může v ní hledat potěšení i útěchu. Následkem tohoto výchovného postoje může dítě reagovat zcela odlišným způsobem, například se bude všem pasivně podřizovat. Ve středním či starším školním věku mívají tyto děti potíže se začleněním do kolektivu dětí a adaptací na nové podmínky, mnohdy nejsou ostatními dětmi akceptovány

Vysoké požadavky kladené na dítě, nadměrná stimulace a přetěžování dítěte se vyskytují v rodině, která volí perfekcionistickou výchovu. Rodiče usilují o to, aby jejich dítě bylo ve všem dokonalé, nebo alespoň v oblasti, kterou považují za významnou. Nejčastější příčinou tohoto výchovného přístupu je, že rodiče nedokázali v minulosti uspokojit vlastní touhu po určitém cíli, který považovali za hodnotný, a tak jeho splnění požadují od svého potomka.

Velice podobná výchově perfekcionistické je výchova protekční. Rodiče uplatňující tuto výchovu neusilují o to, aby jejich dítě bylo se vším všudy dokonalé, ale chtějí, aby dosáhlo určitých hodnot, jimž přiřkládají význam. Nezajímá je způsob realizace těchto hodnot. Svému dítěti poskytují všestrannou pomoc a odstraňují bariéry, které mu brání těchto hodnot dosahovat. Vyžadují od ostatních, aby též pomáhali jejich dítěti (Matějček 1992, s. 62–63).

3.5 Rodina jako rizikový faktor

V této kapitole se budeme zabývat rodinou jako rizikovým faktorem ve výchově dítěte a negativními vlivy plynoucími z nevhodného výchovného působení rodičů na dítě. Své poznatky jsem opět čerpala především z publikace *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Její autorkou je Marie Vágnerová, psychologka zabývající se nejen poruchami chování a emocí, ale i negativními vlivy výchovy, které se mohou na vzniku těchto poruch významně podílet.

Právě tyto negativní vlivy vyskytující se v rodinném prostředí mohou být prvotním spouštěčem rozvoje poruch chování a emocí, které se nejčastěji projevují na počátku staršího školního věku. V tomto období mají děti největší sklony vzdorovat a dosti podrážděně reagovat na požadavky rodičů, které považují za nevhodné a nedokáží je nadále snášet (Vašutová 2005, s. 59–60). Než se budeme podrobněji zabývat negativními vlivy výchovného působení, vysvětlíme si, za jakých předpokladů a podmínek tyto negativní vlivy vznikají.

3.5.1 Rizika na straně dítěte

Rodina svým výchovným působením ovlivňuje vývoj dítěte od narození, nikoliv pouze v období staršího školního věku. Osobnost dítěte se nejvíce utváří zejména v raném dětství, tedy v prvních třech letech života. Znamená to ale, že se tyto negativní vlivy musí v chování

a prožívání dítěte určitě projevit. Závisí též na vrozených dispozicích, které jsou rozvíjeny, posilovány a tlumeny vnějšími vlivy čili nejdříve výchovou. Některé děti jsou znevýhodněny tím, že mají vyšší předpoklady vzniku potíží s adaptací na nové podmínky a jsou vůči vlivům zvenčí citlivější. Zatímco děti mající vrozené předpoklady k vyšší odolnosti vůči zátěži jsou méně citlivé vůči okolí a daleko lépe se požadavkům zvenčí přizpůsobí. Narodí-li se dítě s vyšším sklonem k citlivosti a výbušnosti rodičům, kteří neplní své rodičovské role přijatelným způsobem, mohou se u něho objevit pocity beznaděje a zoufalství vyplývající z nedostatečného zájmu rodičů. Tyto pocity si může kompenzovat například tím, že začne na sebe strhávat pozornost provokativním chováním, hlavně směrem ke svým rodičům. Tyto pocity podráždění mohou rodiče dovést až k tomu, že zcela ztratí o dítě zájem nebo si na něm budou kompenzovat své negativní emoce. Dítě se tak stává pro rodiče snadným „terčem“ k vybíjení jejich pocitů frustrace (Vágnerová 2014, s. 537–542).

3.5.2 Rizikové rodiče

Nežádoucí rodičovský postoj nesouvisí pouze s vrozenými dispozicemi dítěte, ale také s partnerským vztahem mezi rodiči, jejich věkem a zdravotním stavem. Také je důležité, do jakých podmínek a atmosféry rodinného prostředí se dítě narodilo. Také výchova může být ovlivněna soudržností rodiny a způsoby řešení konfliktních a krizových situací. Negativní vlivy vyplývají především z neschopnosti rodičů plnit svou výchovnou roli, jež je pro celkový vývoj dítěte nezbytná. K neplnění rodičovské role může dojít z různých důvodů. Buď se rodiče o dítě nemohou postarat z důvodu špatných rodinných podmínek, případně kvůli vlivům zvenčí. Jako příklad špatných podmínek můžeme uvést chudobu či nemoc konkrétního člena rodiny. Porucha rodičovské role může nastat i v rodině, která se neumí postarat o své dítě, protože se potýká s životními situacemi, které nedokáže řešit vlastními silami. Těmito krizovými situacemi je natolik poznamenána, že nedokáže řádně uspokojit základní potřeby dítěte. Podobná situace může nastat tehdy, pokud jeden z rodičů brání druhému pečovat o dítě. Velice nebezpečnou poruchou rodičovské role je nezájem rodičů o dítě, který vzniká v důsledku narušené osobnosti rodičů, která může vykazovat například známky psychopatie. Tito rodiče se dítěti v dostatečné míře nevěnují a mnohdy jej ponechávají o samotě v nepodněném prostředí. Následkem tohoto jednání je dítě zanedbané po citové tělesné stránce. Avšak rodina může představovat riziko i v opačné situaci, kdy dítěti věnuje až moc pozornosti a pečuje o něj až extrémně. Dítě je pak následkem takového přístupu natolik zhyčkané, že nedokáže respektovat druhé a žít samostatně (Fischer, Škoda 2014, s. 156–157).

V odstavcích výše jsme se zmínili o tom, za jakých okolností a jakým způsobem vzniká nevhodné výchovné působení rodičů vůči dítěti. Uvedli jsme si, v čem spočívá rizikové chování na straně dítěte a na straně rodičů. Též jsme si uvedli možné důvody poruch rodičovských rolí. Nyní se zaměříme na možné negativní vlivy výchovného působení, které mohou vést k mnoha obtížím v mezilidských vztazích a nerespektování pravidel.

3.5.3 Negativní vlivy výchovného působení

Dysfunkční rodina s nízkou socioekonomickou úrovní byla a je odjakživa naší společností považována za významný faktor rozvoje poruch chování a emocí. Nicméně v současné době děti s poruchami chování a emocí pochází z dobře spořádaných, na pohled funkčních rodin. Ačkoliv se nám tyto rodiny mohou jevit jako plně funkční, skutečnost může být odlišná. Rodina může předstírat, že svému potomkovi poskytuje láskyplnou a kvalitní výchovu, může ho však citově zanedbávat. Rizikové faktory se v této rodině, vzhledem k jejímu předstíranému plnému fungování, neodhalí tak snadno jako v rodině dysfunkční a sociálně slabší (Matoušek, Kroftová 2003, s. 41). Dalším negativním vlivem může být nevhodné používání výchovných prostředků, tedy odměn a trestu. Nerovnováha mezi těmito prostředky mnohdy vede k nedostatečnému pěstování vnitřní disciplíny. Rodiče, kteří si vynucují disciplínu prostřednictvím velice hrubých a častých fyzických trestů za každou maličkost, dítě nevědomě učí tomuto chování. Dítě v důsledku častého trestání začne například lhát, podvádět a tyto vzorce agresivního chování si zvnitřní. Dalším velice negativním vlivem, může být nevědomělé nabádání dítěte k porušování sociálních norem. Příkladem je situace, kdy rodiče bezdůvodně upozorňují na zákazy, za jejichž porušení pak dítě nepotrestají. Požadavky rodičů na kázeň dítěte jsou mnohdy nedůsledné, nejednotné a budí natolik klamný dojem, že si dítě začne myslet, že se může dopouštět prohřešků, ačkoliv by nemělo (Říčan 2006, s. 242). Nejednotný postup rodičů při vyžadování kázně může vést k nepochopení pravidlům a jejich porušování. Příkladem je, když jeden rodič dovoluje dítěti dělat to, co mu druhý rodič zakazuje (Matoušek 1993, s. 111). Dalším významným rizikovým faktorem je nepřítomnost jednoho z rodičů v rodině, a to zejména otce. Není-li v rodině otec, dítěti chybí mužský vzor, s nimž by se ztotožnilo a přijalo ho za svůj. Absence otcovské autority nejvíce poznamená chlapce, jenž vyrůstá jen s matkou, která je natolik zatížená snahou zabezpečit řádnou péči, že nezvládá jeho výchovu. Nebudí takový respekt jako otec, což může vést dítě k porušování norem. Přítomnost vlastního či nevlastního rodiče nemusí mít vždy na dítě příznivý vliv, dopouští-li se rodič nežádoucího chování porušováním norem ve společnosti či podlehne-li závislostnímu chování (alkohol, drogy). Takový rodič je pro dítě nežádoucím vzorem, což může vést k tomu, že si tento rodičovský model chování přijme za svůj. Dalším negativním

vlivem je nedostatečný rodičovský dohled, který může vzniknout tehdy, pokud se rodiče nezajímají o to, jak, kde a s kým tráví dítě svůj volný čas. Rodiče, kteří nemají absolutní přehled o tom, co jejich potomek dělá, jsou mnohdy většinu svého času v práci, aby zajistili svému potomkovi kvalitní materiální zabezpečení. Velké riziko vzniká tehdy, upřednostní-li rodič svou kariéru před trávením času se svým potomkem. V důsledku toho může dojít k citovému strádání a životnímu stereotypu, což může být jeden z možných důvodů, proč se dítě pohybuje mimo domov a zapojí se do party, jejíž stylem je porušovat normy nebo se oddávat návykovým látkám (Matoušek, Kroftová 2003, s. 44–45). Dle Vágnerové může mít na dítě negativní dopad napjaté rodinné prostředí, v němž se odehrává domácí násilí, kdy jeden z rodičů způsobuje psychickou či fyzickou újmu druhému rodiči nebo svým dětem, které jsou bezbranné. Nejčastěji matka čelící týrání ze strany partnera může u dítěte ztratit autoritu, a to hlavně v případech, kdy nedokáže dítě ochránit a přehlídá otcovy agresivní činy. Může to nastat i v situaci, kdy se matka snaží svému dítěti namluvit, že je vše v pořádku, ačkoliv tomu její řeč těla ani atmosféra v rodině neodpovídají. V důsledku toho si dítě nevybuduje důvěru ve svět a ztrácí pocity bezpečí a jistoty. Právě u dětí, které byly svědky domácího násilí, se mohou projevit poruchy chování a emocí ve velké míře. Dítě, nejčastěji chlapec, se může se svým despotickým otcem nevědomě ztotožnit a opakovat stejný model chování v pozdějším věku. Dítě, které se ztotožní s nežádoucím rodičovským vzorem, může mít potíže v mezilidských vztazích, které se mohou projevat neohleduplností a agresivním jednáním vůči ostatním lidem. Tyto děti si nejčastěji vyhledávají jako oběť nejslabšího jedince a své pocity beznaděje a méněcennosti si kompenzují na něm. Často se tyto poruchy chování mohou projevit formou šikany bezmocného vrstevníka, a to za cílem upoutat na sebe pozornost a svou oběť jakýmkoliv způsobem ponížit. Tyto poruchy chování nejčastěji postihnou dítě despotického rodiče, s jehož jedním se dítě ztotožnilo a který musel nastoupit například k výkonu trestu a s jehož chováním se dítě ztotožnilo. Matka tak zůstává na výchovu dítěte sama a musí jej materiálně zabezpečit. Problém nastává tehdy, pokud dítě zcela přestane respektovat matčiny požadavky a začne jí klást za vinu otcův odchod od rodiny. Může ji také začít trestat tím, že přestane chodit do školy nebo se přidá k partě kamarádů, které činí potěšení porušovat normy a způsobovat ostatním újmu (Vágnerová 2014, s. 589–590).

Vágnerová považuje za významný negativní vliv nepodnětné prostředí, v němž si matka k dítěti nevytvoří kladný citový vztah a nevěnuje mu svou pozornost. Dítě je v důsledku tohoto jednání citově deprivované, respektive strádá především po citové stránce, kvůli čemuž si v budoucnu k lidem nevytvoří kladný vztah, bude nepřiměřeně reagovat na běžné podněty a bude se chovat agresivně (Vágnerová 2014 s. 544–546). Mezi další negativní projevy patří zanedbávání, týrání a zneužívání (Vágnerová 2014, s. 539–541).

3.6 Shrnutí teoretické části

V první kapitole této teoretické části bakalářské práce jsme detailně popsali období puberty, tedy staršího školního věku. Uvedli jsme specifika vývoje v tomto období a zmínili jsme se o typickém chování pubescentů. Také jsme se věnovali socializaci pubescentů a jejím úskalím. Ve druhé kapitole jsme charakterizovali a jednotlivé poruchy chování a emocí. Stručně jsme uvedli jejich příčiny a zmínili jsme možnosti prevence a nápravy těchto poruch. V poslední kapitole se věnujeme rodině, protože způsob výchovy má zásadní význam pro formování vývoje jedince. Dále popisujeme funkce rodiny a jejich možné poruchy. Věnujeme se i různým výchovným postojům, které může rodina ve výchově dítěte uplatnit. V závěru se věnujeme rizikovým faktorům ve vývoji dítěte. Uvádíme, jak konkrétně může rodina svou výchovou negativně ovlivnit své dítě a zapříčinit u něj rozvoj poruch chování a emocí.

4 PRAKTICKÁ ČÁST

4.1 Cíl práce

Zmapovat možné negativní vlivy výchovného působení rodiny na poruchy chování a emoci dítěte ve starším školním věku.

4.2 Metodologie výzkumu

Zvolila jsem kvalitativní výzkum. Jako výzkumnou metodu jsem zvolila analýzu vybraných případových studií, kterou jsem zrealizovala prostřednictvím strukturovaného rozhovoru, z jehož odpovědí jsem sestavila celkem 6 kazuistik dětí s různě závažnými poruchami chování. Ke sběru dat jsem využila strukturovaný dotazník metodou rozhovoru, z něhož jsem získala podklady ke zpracování kazuistik.

4.3 Organizace práce

Prvním výzkumným vzorkem byl strukturovaný rozhovor se sociální pracovnící, která spadá pod sociálně aktivizační službu pro rodiny s dětmi. Tento rozhovor jsem zrealizovala v dubnu 2021. Z výsledných dat, tedy z odpovědí na strukturované otázky týkající se dvou dětí jsem sepsala dvě kazuistiky. Druhým výzkumným vzorkem byl strukturovaný rozhovor s paní etopedkou, který jsem uskutečnila v dětském domově se školou v květnu roku 2021. Opět jsem z odpovědí na klíčové otázky vypracovala čtyři kazuistiky.

4.4 Etika a GDPR

Během průzkumného šetření byla sesbírána data pro zpracování kazuistik. Rozhovory byly vedeny anonymně s etopedkou nejmenovaného zařízení a se sociální pracovnící jedné sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. V textu nejsou uvedena jména respondentů ani jejich věk, ani zařízení, ve kterém byla průzkumná šetření prováděna. Při psaní bakalářské práce jsem se zcela držela principu zachování anonymity, aby nebylo možné dle jakýchkoliv indicií dohledat totožnost.

4.5 Vlastní průzkumné šetření

4.5.1 Kazuistika č. 1

Dívka staršího školního věku.

Rodinná anamnéza

Dívka pochází z neúplné rodiny. Jejímu otci je 50 let a matce je 46 let. Otec a matka žijí odděleně, ačkoliv jsou v manželském vztahu. Hlavním důvodem, proč dívčiny rodiče nežijí

spolu, jsou časté neshody mezi nimi. Dívka svého otce nepřijímá a nepovažuje ho za významnou autoritu. Dívka má nevlastního staršího bratra, jemuž je 22 let, a vlastní desetiletou sestru. Oba rodiče mají vystudované střední odborné učiliště bez maturity. Otec je zaměstnán jako dělník. Matka pracuje v chráněné dílně, pobírá invalidní důchod a dávky hmotné nouze. Oba rodiče jsou mírně zadlužení. Otec si vzal hypotéku na byt. Matka má dluhy z půjček od známých. Dívka žije v průměrných, běžných podmínkách společně se svými dvěma sourozenci a matkou. Když dívce bylo 6 let, matce diagnostikovali maligní nádorové onemocnění a v důsledku toho byla nucena absolvovat šestiletý léčebný pobyt, kdy musela být izolovaná od společnosti a své rodiny, aby se zabránilo možným komplikacím a nebyla ohrožena rekonvalescence. Toto onkologické onemocnění přišlo náhle a nečekaně. Tento významný zvrat představoval především pro děti a otce zátěžovou a stresovou situaci, se kterou se musela celá rodina vyrovnat. Po vyléčení matka začala pít alkohol ve zvýšené míře, nikoliv pouze střídavě. Svoji závislost na alkoholu nepopírá, ba naopak přiznává. Dokonce i přiznává, že závislost na alkoholu se objevila u jejího otce, který nadměrně pil, až se „upil“ k smrti. Zemřel, když mu bylo pouhých 50 let. Nevlastní bratr dívky též pije alkohol v nadměrném množství a nezastírá to. V současnosti matka alkohol výrazně omezila, jelikož si je vědoma, že by to na vztahy rodině a pro ni samotnou mohlo mít negativní dopad. Všichni členové rodiny mají čistý trestní rejstřík a své děti nikdy nenabádali k trestné činnosti. Domácí násilí se zřejmě v rodině nikdy nevyskytlo. Dítě nepovažovalo své rodiče za autority. Matka má kompetence k výchově na nízké úrovni. Rodiče na její výchovu dostatečně nedohlíželi a nezajímali se jakým způsobem, s kým a kde tráví svůj volný čas. Otec do výchovy nikdy nezasahoval a podívoval se nad prohřešky své dcery. Porod dívky proběhl bez komplikací. Dívka byla vychovávána svými biologickými rodiči, ale podstatnou část života ji vychovával tatínek střídavě s jejími oběma babičkami, protože ji matka v šesti letech musela opustit kvůli přísnému léčebnému režimu. Matka tak nemohla se svými dětmi být ve fyzickém kontaktu. Otec byl výchovou dosti přetížený a dcera neměla možnost se svou matkou trávit čas. Díky této události si dívka nevytvořila pevnou citovou vazbu k matce. Dalo by se říci, že byla po citové stránce zanedbaná, ale nevědomě. Vykazuje známky citové deprivace. S jednou babičkou má vztahy pouze formálního charakteru, s druhou babičkou nemá dobrý vztah a domnívá se, že ji nemá v lásce. Se svou mladší sestrou též nemá dobrý vztah a jsou mezi nimi časté neshody. Se svým starším bratrem má proměnlivý vztah většinou dobrý, ale když se její bratr postaví na stranu matky, jdou proti sobě. V současnosti ji vychovává převážně její matka, která se jí snaží nahradit roky, které strávila v nemocnici. Zaujímá ke své dceři „rozmazlující“ výchovný postoj. Dívčiny prohřešky a problémy matka zlehčuje, namísto toho, aby se snažila svou dceru ochránit před nežádoucími vlivy zvenčí. Matka je ke své

dceři dosti nedůsledná a často mění výchovný přístup k ní. Nejdřív se k ní chová jako k dítěti, pak jako k dospělé, což u ní vyvolává zmatek a zřejmě kvůli jejímu proměnlivému postoji a nedůslednosti není dívkou považována za významnou autoritu. Otec, který by měl vždy zasáhnout a vnášet do výchovy mužský element, se mnohdy podivuje a neví si se svou dcerou rady. Velice často se svému otci posmívá kvůli jeho znatelné vadě řeči, která se projeví vždy, když je ve stresu. U dívky mají oba rodiče velmi nízkou autoritu. Oba rodiče zajistili dívce přípravu do školy a zodpovědně ji vedli k plnění jejích školních povinností. Matka vede své děti k čistotě a pořádku.

Osobní anamnéza

Dívčin zdravotní stav je v pořádku. Dívka je dosti temperamentní, sebestředná, tvrdohlavá, ale snaží se spolupracovat. Intelektové schopnosti má na průměrné úrovni. Motivaci má kolísavou a je závislá na tom, zda ji partner miluje, či ne. Na překážky v každodenním životě reaguje vzdorovitě a impulzivně. Dívka nerespektuje autoritu. Když jí bylo 12 let a baly v 7. třídě, začaly se u ní projevovat poruchy chování. Zpočátku byla verbálně agresivní vůči členům rodiny i ke svým vrstevníkům a poté začala utíkat z domova ke svým o dost starším partnerům, k nimž se přichyluje a citově upíná. Je ostražitá vůči každému. Též začala experimentovat s návykovými látkami. Dívka měla také sebedestruktivní sklony, které se projevovaly sebepoškozováním. Poruchy chování se opakovaly cyklicky jednou až dvakrát za měsíc. Když došlo k vyhocené situaci, dívka utekla ke svému o dosti staršímu příteli, který byl taktéž závislý na návykových látkách. Členové rodiny reagovali na poruchy chování překvapeně a byli z dívky velice nešťastní. Matka se kvůli projevujícím se poruchám u své dcery zhroutila a byla hospitalizována na psychiatrii.

Školní anamnéza

Dívka dosahuje ve škole podprůměrných výsledků. Začala porušovat školní řád. Matka se školou spolupracovala. Školu zcela nezavrhovala a distanční výuku si plnila. Distanční výuka ji vyhovovala, protože se nemusela stýkat se svými vrstevníky, kteří ji iritovali. S vrstevníky si dívka nerozumí a často se s nimi dostávala do konfliktu. Vztah k učitelům má neutrální. Dívka nebyla nikým šikanována a ani nikoho nešikanovala. Rozumí si a přáteli se pouze s dospělými. Učitelé na poruchy chování upozornili rodinu a posléze OSPOD. Dívka momentálně chodí do 9. ročníku. Podala si přihlášku na učební obor kadeřnice.

Intervence

Rodina začala spolupracovat se sociálně-aktivizační službou a terapeutem. Matka začala ke kurátorce zpočátku docházet sama a nechtěla, aby se otec zapojil do řešení situace. Chtěla tuto problémovou situaci řešit sama. Nicméně otec situaci chtěl řešit a začal též docházet za

kurátorkou společně s matkou. Otec má zájem o to, aby jeho dcera prospívala a nezavrhuje ji. Do řešení situace se zapojila i babička a dívčin bratr. Dívka byla kvůli opakovaným záchvatům vzteku hospitalizovaná na dětské psychiatrii, kde na základě psychiatrického vyšetření zjistili, že je emočně nestabilní. Dětská psychiatrie usoudili, že by bylo dobré, aby užívala léky proti úzkostem a na zklidnění. Rodiče podepsali revers a dívka se vrátila zpět domů. Ovšem poté, co se vrátila domů, mezi dcerou a matkou došlo k vyhrcované situaci, kdy matka dívčiny opakované výbuchy vzteku nesnesla a udeřila ji. Dívka tuto vyhrcovanou situaci řešila tím, že šla společně se svým starším přítelem nahlásit na policii, že ji matka opakovaně týrá. Nicméně tělesné týrání dívky ze strany matky se neprokázalo. Dívka se podrobila zdravotnímu vyšetření a nic nenasvědčovalo tomu, že by byla matkou bita. Celou situaci si vymyslela, chtěla své matce křivým obviněním ublížit. Vzhledem k tomu, že matka výchovu své dcery nezvládala, dívka byla umístěna do ZDVOPU, tedy do zařízení vyžadující okamžitou pomoc. Během pobytu ve ZDVOPU se dívka na vycházce opila, a když se vrátila, všimla si toho její vychovatelka, která jí to vytkla a snažila se to řešit ústní domluvou. Dívka předchozí výstup s matkou zopakovala i s vychovatelkou. V důsledku toho byla dívka hospitalizovaná na psychiatrii podruhé, tentokrát rodina revers již podepsat nemohla. Kurátor poslal soudu návrh na ústavní výchovu, avšak rodiče s tímto návrhem nesouhlasili a zaručili se, že se o dívku postarají, a tak soudce tento návrh zamítl.

V současnosti dívka společně se svými rodiči stále spolupracuje se sociálně-aktivizační službou, pravidelně dochází k sociální pracovníci. Dívka stále užívá léky a její chování se výrazně zlepšilo. Rodiče dívku mají stále rádi a nezavrhují ji. Dívka převážně tráví čas se svým 38letým přítelem, kterému vaří, peče a uklízí. Vede život dospělé ženy v domácnosti. Svůj veškerý volný čas tráví s ním a zřejmě je s ním spokojená. Matka k nim dochází na návštěvu, aby svou dceru zkontrolovala, zda je šťastná a nedochází u ní opět k poruchám chování.

Dle sociální pracovníce se dívka mnohdy staví do opozice, když je tázána na citlivé téma. Dívka při komunikaci s odborníky užívá vulgární mluvu. Je-li dívka negativně naladěna a nechce spolupracovat, je dobré jí dát hned na začátku komunikace jasné hranice. Když je dívka v dobré náladě a chce si povídat o konkrétním tématu, je dobré jí dát prostor k tomu, aby se o daném tématu rozpovídala a my se tak dozvěděli důležité informace. Je třeba jí klást otázky, tak aby měla pocit, že se týkají tématu, o kterém chce hovořit. Také je vhodné do její mluvy nezasahovat, ba naopak snažit se jí naslouchat a motivovat ji. Dle sociální pracovníce mohla poruchy chování zapříčinit nepřítomnost matky v mladším školním věku dívky, vyčerpání otce péčí o rodinu, strach ze smrti matky a absence citového kontaktu s matkou. Rodina dítěte je v současnosti víceméně soudržná.

4.5.2 Kazuistika č. 2

Chlapec staršího školního věku.

Rodinná anamnéza

Chlapec pochází z neúplné rodiny. Matka mu zemřela, když mu bylo pouhých 14 let. Stala se obětí násilného trestného činu. Chlapec byl střídavě v péči matky, otce, příbuzných a většinu svého času pobýval v ústavních zařízeních. Dítě každý rok vyrůstalo v odlišných podmínkách. V prvních dvou letech života se o chlapce starali oba biologičtí rodiče, avšak když chlapci byly 2 roky, byl svěřen do péče otce. Matka se o chlapce nemohla starat, protože byla opakovaně hospitalizovaná v psychiatrické léčebně. Poté se otec s matkou rozvedl, našel si novou přítelkyni, se kterou má v současnosti 3 děti. Vzhledem k tomu, že se chtěl věnovat své nové přítelkyni a výchovu chlapce nezvládal, umístil ho do dětského domova, když chlapec nastupoval do první třídy. Otec měl o chlapce střídavý zájem a nezájem, což se projevilo tím, že se projevilo i v péči o ně. Poté, co si chlapec nějakou dobu pobyl v dětském domově se školou, vzal si ho otec zpátky k sobě do vlastní péče. Ovšem péče o chlapce ze strany otce neměla dlouhé trvání a otec jej opět umístil do dětského domova. Tentokrát si ho vzala do své péče duševně nemocná matka, které byl svěřen chlapec do péče, nicméně za nedlouho na to chlapce opustila, aniž by se s ním rozloučila. Vzhledem k těmto nepříjemným okolnostem, se chlapce ujali jeho příbuzní, kteří mu poskytovali náležitou péči. Avšak během pobytu u příbuzných začal chlapec vykazovat poruchy chování, a tak byl umístěn do dětského domova se školou. Otec ho občas navštěvoval a jednou si ho vzal k sobě na Vánoce, ale chlapec během nich měl s otcem silnější neshody. Otec ho potrestal tak, že ho okamžitě vrátil zpět do dětského domova, kde chlapec strávil svůj Nový rok, zatímco ostatní děti byly u příbuzných a rodin.

Rodina byla velice problémová a nefunkční. Nesplňovala téměř žádnou ze svých funkcí. Chlapec má 3 nevlastní sourozence ze strany otce a měl 2 sourozence ze strany matky, z nichž 1 tragicky zemřel. Oba jeho rodiče mají dokončené základní vzdělání. Matka pobírala plný invalidní důchod. Otec pobírá částečný invalidní důchod a zároveň pracuje v chráněné dílně. Matka měla velké dluhy, které doposud nesplatila a nikdy nesplatí vzhledem k tomu, že je po smrti. Otec má fyziologické onemocnění a matka byla duševně nemocná. Matka vykazovala asociální až antisociální chování spojené s psychiatrickou diagnózou. Byla emočně nestabilní. U rodičů se nevyskytla závislost na návykových látkách. Oba mají čistý trestní rejstřík. Rodiče chlapce nikdy nenabádali k trestné činnosti. Neuspokojovali jeho základní potřeby a řádnou péči, díky níž by se chlapec cítil v bezpečí. Do školy ho

posílali, ale nezajímali se o jeho školní prospěch. Chlapci neposkytovali dostatek rozmanitých podnětů potřebných k jeho harmonickému rozvoji osobnosti. Vše nechávali na příbuzných a ústavních zařízeních. Otec zaujímal vůči chlapci zavrhuující postoj. Trávil s ním čas velice zřídka. Chlapci nevyjadřoval lásku, ba naopak jím opovrhoval. Dopustil-li se chlapec nějakého prohřešku, otec ho velice přísně potrestal tím, že ho vrátil zpátky do ústavního zařízení. Otec byl vůči chlapci citově chladný a nadměrně jej trestal, mnohdy ho i tělesně. Matka vůči chlapci zaujímal zanedbávající postoj. Zahlcovala ho svou emoční labilitou a neposkytovala mu řádnou péči. Chlapec si k matce nevytvořil pevné citové pouto, a v důsledku toho vykazuje známky citové deprivace. Matka ani jeho otec se o chlapcův školní prospěch nezajímali. I přesto, že matka se školou spolupracovala, nikdy chlapci nezajistila řádnou přípravu na výuku. Oba rodiče chlapce nepřihlásili na žádné kroužky. Mnohokrát ho matka nechávala o samotě. Hlavním důvodem, proč matka chlapce zanedbávala, byla pravděpodobně její duševní nemoc, která ji bránila uspokojit chlapcovi základní potřeby a vytvořit si k němu pevnou citovou vazbu.

Osobní anamnéza

Chlapcův duševní stav se začal postupně zhoršovat. Je tu podezření, že duševní nemoc, kterou trpěla jeho matka, se též projeví u chlapce. Chlapec již od raného dětství mívá časté migrény, kvůli nimž byl i hospitalizovaný. Chlapec působí velmi přátelsky. Je komunikativní a velice snadno navazuje kontakt s lidmi. Intelektové schopnosti má kvůli zanedbané péči podprůměrné. To, že se mu v průběhu jeho nedostávalo dostatek podpory a lásky ze strany rodičů, se odrazilo i v míře jeho motivovanosti, která je velice nízká a kolísavá. Poté, co se ho v jeho 10 letech ujali příbuzní, začaly se u něho projevovat poruchy chování. Začal utíkat z domova a krást. Bral svým kamarádům a spolužákům peníze a drahé věci. Jeho zálibou bylo cílené vyhledávání nejslabšího jedince, s nimiž navazoval přátelský vztah a později je nabádal k trestné činnosti. Když byl u příbuzných, chodíval poměrně často za školu. Nicméně i přes všechny krádeže, záškoláctví a útěky nikomu fyzicky ani psychicky neublížoval a na nikoho nebyl vulgární. Nevykazoval žádné známky agresivního chování, avšak uměl s nejslabšími jedinci velice dobře manipulovat. Poruchy chování u něho přetrvávají do teď. Chlapec měl období, během kterých se jeho poruchy neprojevovaly, nicméně se později vždy vrátily. S dětmi snadno navázal přátelský kontakt za cílem zmást je a následně okrást. V důsledku těchto poruch chování příbuzní odmítli nadále se o něho starat a poslali ho do zpátky do ústavního zařízení, tedy dětského domova se školou. Otec se o něho též odmítl postarat.

Školní anamnéza

Častokrát střídal školy. Jeho prospěch byl podprůměrný. Nicméně dostal se až do deváté třídy. Škola mu nepřinášela potěšení, absolutně o ni nejevila zájem. Učitele nerespektoval a neakceptoval jejich požadavky. Nereagoval ani na varovné signály z okolí. Rady učitelů ignoroval. Mnohdy porušoval školní řád. Rodiče k plnění školních povinností jejich potomka nepřistupovali zodpovědně, ale příbuzní ano. Školu nenavštěvoval pravidelně. Celkem byl ve čtyřech základních školách. Krást začal na počátku prvního stupně, ale většinou kradl svačiny a sladkosti. Závažné poruchy chování se začaly objevovat v 5. třídě, kdy kradl svým spolužákům mobily, peníze a jiné cennosti. Učitele na tyto poruchy chování reagovali velice překvapeně, protože byl pro své komunikační schopnosti a galantní vystupování u nich velmi oblíbený. Všichni reagovali velice překvapeně, včetně příbuzných. Do školy byla přivolána policie i výchovná komise, která projednávala krádeže, které se prokázaly. Učitele napsali zprávu na OSPOD a upozornili příbuzné. Následně šli příbuzní na úřad sociální péče, kde oznámili, že už se nadále nehodlají o chlapce starat.

Intervence

Soud uložil dítěti ústavní výchovu a okamžitě jej umístil do dětského domova se školou. Důvodem tohoto rozhodnutí bylo chlapcovo zanedbávání školní docházky a páchání trestné činnosti. V současnosti otec projevuje o chlapce občasný zájem a je vůči němu velice chladný. Chlapec o otce zájem nejeví a netouží s ním trávit svůj volný čas. Příbuzní se o něho nezajímají a zcela se ho zřekli. Otec necítil ani necítí žádné pocity viny vůči svému synovi. Chlapec v současnosti pravidelně navštěvuje kroužek střelby. Při vycházkách chodí kouřit a navštěvuje veřejně dostupné podniky, kde má přístup k internetu. S nikým se příliš nekamarádil. Občas vychovatelům utíkal, zrovna když byli na procházce. Často míval destruktivní sklony, které se projevovaly ničením vybavení. K dětem je manipulativní a mnohdy je nabádá k nekalým činům a porušování norem. Navazuje s lidmi povrchní a neupřímné vztahy za účelem něco z nich získat. Dle sociální pracovnice chlapec působí velmi věrohodně, je komunikativní a přichylný. Čím větší je zájem o komunikaci s ním, tím více se rozmluví. Některé věci není schopen pochopit zřejmě z důvodu nízkého intelektu. Chlapec měl tendence tykat, nikoli vykat. Sociální pracovnice vidí příčinu poruch chování v nejednotném přístupu rodičů, ve střídavé péči a zájmu rodičů. Emoční nestabilita matky a chladný postoj otce mohl zapříčinit poruchy chování. Rodinu hodnotí jako nefunkční a nespolupracující s pomáhajícími organizacemi. Rodina nechtěla spolupracovat s OSPODEM ani se sociálně-aktivizační službou. V důsledku toho dítě nemělo nastaveno hranice toho, do smí a nesmí a začalo krást a oklamávat své okolí. Spolupráce s otcem byla

spíše formální a bezvýsledná. Otec se nebude schopen se o dítě postarat. Chlapec se chce vyučit zedníkem.

4.5.3 Kazuistika č. 3

Chlapec staršího školního věku.

Rodinná anamnéza

Chlapec pochází z nemanželského svazku. Jeho biologická matka nebyla nikdy trvale zaměstnána. Poprvé otěhotněla již v šestnácti letech. V rozmezí deseti let porodila celkem 9 potomků s různými otci. Tento chlapec je její sedmé dítě. Chlapec má pouze dva vlastní mladší bratry. Matčiny předchozí děti žijí s jejich otci, případně v dětských domovech. Otec chlapce pracoval jako dělník. Oba rodiče dosáhli jen základního vzdělání. Kvůli nízkým příjmům žila rodina v chudobě. V průběhu těhotenství matka užívala pravidelně tabák v podobě cigaret a příležitostně alkohol. Porod proběhl spontánně v 39. týdnu těhotenství. Porodní váha činila 2100 g. Po narození posledního sourozence, když byly chlapci přibližně čtyři roky, se situace v rodině začala velmi problematizovat. Matčino pití se začalo dramaticky zhoršovat, otec měl rovněž sklony k alkoholismu, ale stále dokázal pracovat. Děti byly již v útlém věku často ponechávány bez dozoru, mateřskou školu navštěvoval chlapec jen jeden rok, navíc s častou absencí. Výchovné prostředí značně nepodnětné. Oba rodiče měli násilnické sklony a téměř denně vedli mezi sebou slovní i fyzické konflikty, které postupem času gradovaly. Již v tu dobu se o rodinu začal zajímat OSPOD, avšak zájem rodiny o případnou pomoc byl nulový a rodina se snažila své problémy skrývat. Později začala matka rodinu opouštět, občas byla od dětí pryč i několik dní a měla k nim zavrhuující výchovný postoj. Po návratu byla většinou otcem zbita, což mělo za následek, že si od svého hněvu ulevovala na dětech, které bila, nejvíce právě nejstaršího chlapce. Stala se také závislá i na pervitinu. Aby si drogy mohla dovolit, začala si přivydělávat krádežemi, údajně i prostitucí. Otec postupem času začal být na děti sám, s hlídáním mu pomáhala jeho matka, tedy babička dětí. Její hlídání ale vypadalo tak, že dětem pustila televizi a nevěnovala se jim. Když chlapec nastupoval do první třídy, matka rodinu opustila úplně. O děti se od té doby absolutně nezajímala, poslední informace o ní je, že je ve výkonu trestu. Chlapec začal navštěvovat běžnou základní školu. Již jeho první rok byl velmi problematický. Nezvládl si osvojit základní dovednosti, zejména čtení a psaní, a proto propadl. Už v té době se u něj začaly projevovat poruchy chování. Se svými spolužáky nevycházel příliš dobře, měl s nimi slovní i fyzické potyčky, ničil jim školní pomůcky a kradl svačiny. Škola chlapce odkazovala na pedagogicko-psychologickou poradnu již v prvních měsících, ale otec nespolupracoval. V průběhu jeho druhého roku školní docházky, tedy opět v první třídě, začal být chlapec

agresivní vůči své babičce, které kradl peníze a nabádal k tomu i své mladší sourozence. Vyvrcholilo to tím, že když byl chlapec na konci první třídy, babička odmítla se dále o děti starat. Otec tedy neměl na vybranou a poprvé požádal o pomoc. Odkázal se na zařízení ZDVOP, kam poslal všechny tři děti. U chlapce zde ale došlo ke zhoršení poruch chování, poprvé začal utíkat. Po několika měsících začal okrádat i zaměstnance zařízení. Rovněž bylo prokázáno, že měl první zkušenosti s tabákem a alkoholem. Chlapec byl následkem toho přemístěn do dětského diagnostického ústavu, kde strávil maximální délku pobytu. Poté přišel do dětského domova se školou, kde pobývá do současnosti. Otec si brával příležitostně všechny tři sourozence na víkendový pobyt, což byla jeho veškerá spolupráce se sociálními službami. Čím byl chlapec starší, tím častěji utíkal, dokonce i od svého otce, se kterým od období prepuberty prakticky netrávil žádný čas a vždy od něj utekl, jakmile to bylo jen trochu možné.

Osobní anamnéza

Chlapec po narození prošel standardním psychomotorickým vývojem. Avšak hned poté se na něm začalo projevovat špatné rodinné prostředí, které bylo značně nepodnětné, plné násilí a slovní agrese. Pozdější naprostá lhostejnost ze strany matky a její alkoholismus měly za následek citovou deprivaci. Otec byl rovněž špatným mužským vzorem, a to kvůli svým násilnickým sklonům. Dítě také nebylo až do nástupu do svého nástupu do ZŠ konfrontováno se svými vrstevníky. Chlapec tak v podstatě neměl šanci na zdravý duševní vývoj.

Chlapec je romského původu, mentálně zaostalý, jeho intelekt je podprůměrný, na pomezí lehké mentální retardace. Výška a váha jsou vzhledem k jeho věku rovněž podprůměrné. Je spíše introvertní povahy, se spolužáky příliš nekomunikuje, není v kolektivu příliš oblíbený. Když s nimi mluví, má tendenci chlubit se svými činy, hovoří o svých útěcích a krádežích a má pocit, že tím u spolužáků získá respekt a bude jejich vzorem. Dokonce spolužáky nabádá, aby utekli a kradli s ním. Chlapec je zaměřený výhradně na uspokojování svých potřeb. Když mu někdo oponuje, je schopen se k uchýlit extrémní agresi. Má zájem o jedince opačného pohlaví, ale neumí si získat jejich přízeň. Svými pokusy dívky spíše obtěžuje.

U chlapce se postupem času začaly rozvíjet poruchy chování a emocí, a to s mírnými až extrémními projevy. V mladším školním věku se jednalo zejména o drobné krádeže, lhaní, krátkodobé útěky, užívání lehčích omamných látek, tedy alkoholu a cigaret. U chlapce bylo podezření na závislosti na nikotinu již v jeho devíti letech. V období staršího školního věku se poruchy dále zhoršovaly. Útěků přibývalo a trvaly stále delší dobu, chlapec byl mnohdy nezvěstný i týdny. Začal experimentovat s tvrdými drogami, na které potřeboval peníze, tu-

díž počet a vážnost krádeží rostly. Později i loupil a stal se nebezpečný širokému okolí. Vytipovával si slabší oběti, zejména seniory, které přepadával. Pokud se oběť bránila, byl značně agresivní. Jeho oběti tak končily s vážnými následky v nemocnici. Jeho poslední obětí byl vozičkář senior, kterého okradl a fyzicky napadl. Senior na následky vážného zranění zemřel.

Školní anamnéza

Chlapec navštěvoval běžnou ZŠ jen dva roky, dosahoval ale nedostatečných výsledků a musel opakovat první třídu. Spolupráce ze strany rodičů byla nulová a chlapec v tomto období nenavštěvoval ani do pedagogicko-psychologickou poradnu. Poté již v podstatě nebyl v péči rodiny, proto navštěvoval základní školu v dětském domově se školou. I nadále měl velmi podprůměrné výsledky a šestou třídu opakoval. Chlapec měl vysoký počet neomluvených hodin, protože chodil často za školu. Když už se rozhodl navštívit školu, tak pouze s cílem své spolužáky okrást. Ke vzdělání má apatický až odmítavý postoj. Nejeví snahu o spolupráci ani s asistenty pedagoga. Učitelé se pokoušeli kontaktovat rodiče, kteří se vůbec nezývali a s jeho problémovým chováním nechtěli mít nic společného. Učitelé tedy požádali o pomoc OSPOD a při závažných prohřešcích se obraceli i na policii.

Intervence

Soud uložil chlapci ochrannou výchovu a umístil ho do dětského domova se školou. Důvodem umístění chlapce do tohoto zařízení byly opakované krádeže, verbální a fyzická agresivita vůči dětem a opakované záškoláctví. Rodina se o svého chlapce nezajímala a se zařízením nespolupracovala. Chlapec byl zřejmě svým rodičům lhostejný. Nikdy chlapce nenavštívili. Otec si pouze občas svého syna bral na víkend, ale doma se mu nevěnoval. Chlapec opakovaně z dětského domova se školou utíkal a autoritu nerespektoval. Neměl žádné smysluplné zájmy a svůj čas trávil většinou tím, že způsoboval újmu lidem, když byl na útěku. Svými útěky a krádežemi se před ostatními dětmi mnohokrát vychloubal a nabádal je, aby též z domova utíkaly a kradly, proto býval od nich izolován a vychovateli byl přísně napomínán. Chlapec měl přísný režim, přesto opakovaně porušoval normy a pravidla. Proto byl mnohokrát uzavřen ve speciální místnosti, která sloužila pro děti zadržené na útěku nebo při páchání trestné činnosti. Vzhledem k tomu, že se chlapec neponaučil, opakovaně utíkal a páchal trestnou činnost, dostal od soudu podmínku, která pro něj znamenala, že pokud opět uteče, bude umístěn do věznice pro mladistvé. Nicméně ani toto rozhodnutí soudu ho nezastavilo a brzy se mu zase podařilo utéct. Chlapec si zřejmě na útěku své závažné prohřešky uvědomil a rozhodl se ukončit svůj život sebevraždou. Chlapec byl nalezen mrtev, bez známek života.

Dle etopedky, která s chlapcem individuálně pracovala a komunikovala, byl velice verbálně agresivní a nepoučitelný. Nejevil zájem o komunikaci ani o pomoc. Odmítal veškerou spolupráci zvenčí. Etopedka hodnotí rodinné prostředí, v němž chlapec vyrůstal, jako značně nepodnětné. Jeho rodina nespĺňovala žádnou ze svých funkcí. Žádný přístup k chlapci si neosvědčil, chlapec stále odmítal spolupracovat a odpovídat na otázky, které se týkaly jeho dětství a rodiny.

4.5.4 Kazuistika č. 4

Chlapec staršího školního věku.

Rodinná anamnéza

Chlapec pochází z neúplné rodiny. Je jedináček. V prvních dvou letech byl vychováván svými biologickými rodiči, kteří byli v manželském vztahu. Chování ze strany otce bylo již z počátku problematické. Měl jen základní vzdělání a není známo, že by měl trvalé zaměstnání. Užíval alkoholické nápoje v nadměrném množství. O svého syna nejevil zájem. Ve svých opileckých stavech byl značně agresivní k matce dítěte. Měl tendenci ji za vše fyzicky trestat. Jejich neshody a domácí násilí musela řešit policie. Když chlapci byly 3 roky, policie uplatnila na otce institut vykázaní. Ten se již po odchodu nikdy nevrátil a rodiče se rozvedli. Dále se o otci ví jen to, že neplatil alimenty a v současnosti je ve výkonu trestu za obzvlášť závažný trestný čin. Matka má dosažené základní vzdělání. Živila se jako servírka. Brzy po otcově odchodu si našla nový vztah. Ten jí nevydržel a matka měla celkově mnoho partnerů, které střídala. Matka chlapci neposkytla řádnou výchovu. Místo chlapce upřednostňovala své partnery. Častokrát nechávala chlapce o samotě nebo požádala někoho blízkého v rodině, aby se o něj postaral. Svůj volný čas trávila převážně se svým partnerem, nikoliv se synem. Chlapec vyrůstal v nepodnětném prostředí. Matka měla vůči chlapci zavrhuující a zanedbávající postoj. Mnohdy chlapci neuspokojila základní biologické potřeby. O chlapce nikdy nejevila příliš zájem, momentálně je nezaměstnaná a má nového přítele, který se živí jako OSVČ. V současnosti se matka o chlapce nezajímá a ani ho nenavštěvuje.

Osobní anamnéza

Porod chlapce probíhal bez komplikací. Chlapec často trpí úzkostnými stavy, a proto je v péči pedopsychiatra a bere anxiolytika, tedy léky na úzkosti. Má lehkou mentální retardaci a zároveň má narušené komunikační schopnosti. Je impulzivní, negativistický a spíše uzavřený. Vykazuje známky citové deprivace. V komunikaci je velmi vulgární. Chlapce lze velmi dobře motivovat dobrým jídlem. Poruchy chování se u chlapce začaly projevovat na 2. stupni základní školy, kdy začal krást dětem svačiny a sladkosti. Poté postupně začaly jeho poruchy chování nabývat na četnosti a závažnosti. Poruchy chování se objevovaly spíše

ve školském prostředí. Často vyhrožoval, že založí požár. Na požadavky učitelů reagoval vulgární mlouvou a odmítal s nimi spolupracovat.

Školní anamnéza

Chlapec byl velice opožděný již v mateřské škole. V prvním ročníku na základní škole propadl, a tak byl nucen opakovat první ročník. Je dosti pravděpodobné, že matka se svému chlapci vůbec nevěnovala, chlapec tak už od mateřské školy neměl základy. Vzhledem k tomu, že se jeho prospěch nezlepšil a obtíže se stupňovaly, byl podroben vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně. Na doporučení školského poradenského zařízení mu byl vypracován individuální vzdělávací plán. Se svými spolužáky vůbec nevycházel. K dívkám se choval nevhodně a mnohdy je obtěžoval, tím že se jich opakovaně dotýkal a na jejich odmítání nebral zřetel. Na učitele byl velmi drzý a jejich požadavky nerespektoval. Častokrát porušoval školní řád. Domácí úkoly neplnil. Ve třídě se předváděl, hlavně při vyučovací hodině. Matka se školou nespolečně pracovala a chlapcův velice špatný prospěch jí byl lhostejný. Za prohřešky ho nikdy nekárala, spíše ho verbálně ponižovala před svými partnery a blízkými. Což se odrazilo na chlapcovým sebevědomím, které má velmi nízké. Jeho poruchy chování začala škola nejvíce řešit tehdy, když došlo k nervovému zhroucení paní učitelka, která chlapec vůbec nerespektoval, dokonce jí vyhrožoval. Vzhledem k tomu, že matka se školou nespolečně pracovala a jeho poruchy chování se opakovaly, učitelé se obrátili na OSPOD.

Intervence

Nejdříve chlapec byl umístěn do dětského diagnostického ústavu, ve kterém byl 2 měsíce. Protože se chování nezlepšilo a poruchy chování přetrvávaly, soud se rozhodl umístit ho do dětského domova se školou. Důvodem umístění byly především opakované krádeže, vyhrožování a nerespektování norem. V současnosti se matka o chlapce nezajímá a nenavštěvuje ho. Za celou dobu ho navštívila pouze jednou, aby ho seznámila se svým novým partnerem. Chlapec jeví velký zájem o vaření a úklid. Chlapec miluje dobré jídlo. Dle vychovatelů je velmi čistotný a pořádný. Také mu jde i vaření a domácí práce. Dle etopedky je chlapec málomluvný, velmi citlivý, nejistý a na otázky reaguje opožděně. Při komunikaci nebývá tak vulgární jako dříve. V kolektivu dětí je neoblíbený. Na nepřijetí ze strany ostatních dětí reaguje pláčem, urážkami a snaží se od nich distancovat. Nicméně k vychovatelům i k paní etopedce je více otevřený a přátelský. Dle etopedky chlapec je velmi citově deprivovaný. Je nejvíce poznamenán svou matkou, která o něho téměř nikdy nejevila zájem a jeho základní potřeby neuspokojovala. Etopedka hodnotí rodinu jako nefunkční.

4.5.5 Kazuistika č. 5

Chlapec staršího školního věku.

Rodinná anamnéza

Chlapec pochází z nemanželského svazku. Má staršího nevlastního bratra a mladší vlastní sestru. Mezi sourozenci není velký věkový rozdíl. Otec chlapce a dívky je vzdáleně příbuzný s jejich matkou. Otec měl jen základní vzdělání a živil se jako zedník. Měl problémy se závislostí na hazardních hrách, tedy gamblingem. To ho dostalo do značných finančních potíží, dostal podmínku za krádeže. Když byly chlapci 3 roky, otec opustil rodinu a odstěhoval se do zahraničí. Poté o něm už nikdy neslyšeli. Od té doby je rodina neúplná. Matka tedy zůstala na výchovu dětí sama a rodina kvůli otcovým dluhům přišla o vše. Pomohla jim matčina sestra, u které krátkou dobu pobývaly. Poté si však matka našla bydlení v podnájmu a mohla se tam s dětmi nastěhovat. Matka absolvovala střední odborné učiliště bez maturity, obor prodavačka. Musela tvrdě pracovat, měla dvě zaměstnání, pracovala jako prodavačka v supermarketu a zároveň jako dělnice v továrně. Kvůli tomu děti musely často pobývat u své tety.

Matka k měla k chlapcům velice chladný vztah. Naplňovala jejich biologické potřeby, ale citově je zanedbávala, naopak jim dávala najevo, že má radši jejich sestru, které se věnovala více. Když děti něco provedly, například rozbily, vina automaticky spadla na chlapce, kteří byli následně fyzicky potrestáni. Celkově matka svou výchovou srážela synům jejich sebevědomí a ti ji začali nesnášet. Lze hovořit o psychickém týrání. Když děti nastoupily do školy, matka s nimi nikdy nedělala domácí úkoly. Čím starší děti byly, tím více času trávily u tety. Matka užívala jen cigarety, ale nevadilo jí kouřit před dětmi. Matka neměla problémy se zákonem.

Nakonec si matka našla nového přítele, děti se zřekla a poslala je do dětského domova, kde se u chlapců, zejména u toho mladšího, začaly rozvíjet poruchy chování a emocí. Chlapci už nebyli pod kontrolou matky, která je za jejich případné spory oba nepřiměřeně trestala. Postupně se mezi nimi vyvinula nenávist, která vyvrcholila silnou bitkou, ve které jeho bratr přišel o oko. Chlapci museli být od sebe odděleni a chlapcův starší bratr byl poslán do jiného zařízení. Poté chlapec vystřídal několik dětských domovů, jeho chování se zhoršovalo, až nakonec skončil v ochranné péči v dětském domově se školou. S matkou se nevidá, ale jeho teta si ho občas brala do péče. Matka trávila čas i s jeho bratrem, ale vždy v jiný čas, protože se chlapci vzájemně nesnesou. Později však chlapec pro tetu nezvladatelný a od té doby se se svou rodinou nestýká a ani není v kontaktu.

Osobní anamnéza

Chlapec se narodil zdravý a jeho psychomotorický vývoj byl v normě. Trpěl pouze zvláštní poruchou pigmentace, kdy měl náhodně po těle bílé skvrny, které se postupem věku zvětšovaly. Chlapec je romského původu, mentálně zaostalý, jeho intelekt je na pomezí lehké mentální retardace. Je uzavřený, nemluvný, ale vznětlivý. Snadno se urazí i kvůli maličkostem, které by se běžného jedince nedotkly. Jeho reakce jsou mnohdy nepřiměřené, mívá záchvaty vzteku, při kterých je velmi agresivní. Kvůli tomu je nebezpečný vůči svému okolí. Musí brát medikamenty pro utlumení, včetně sedativ. Neuznává autority, hlavně opačného pohlaví. Celkově má k ženám negativní vztah. Celkově je jeho postoj negativistický, nemá motivaci k práci ani učení. Baví ho pouze sport. Za jeho lhostejný postoj může pravděpodobně jeho nízké sebevědomí. V mnoha činnostech si nevěří, protože apriori myslí, že je nezvládnutelný, a tak je ani nevyzkouší. Vztahy s vrstevníky má dobré. Díky své fyzické vybavenosti má před ostatními spolužáky respekt.

Chlapec trpí několika mírnými až vážnějšími poruchami chování, které se pravidelně opakují. Již od mladšího školního věku je velmi fyzicky i slovně agresivní. I v klidném stádiu svých emocí používá vulgární výrazy. Když přicházel do staršího školního věku, přibyly další poruchy chování, konkrétně úteky a toxikomanie. Při svých útěcích užíval alkohol a cigarety, na kterých se stal závislý. Rovněž měl několikrát pozitivní test na THC. Další poruchou chování u tohoto chlapce jsou krádeže drobnějšího charakteru. Hoch kradl především jídlo a alkohol ze supermarketů. Není však znám žádný pokus o loupež. Jsou však důkazy, že se chlapec pokouší přivydělávat si žebráním. Rovněž byl přistižen při pokusu o podvod, kdy prodával usušené luční rostliny, které se snažil vydávat za marihuanu.

Školní anamnéza

Chlapcovy školní výsledky byly vždy podprůměrné, do dalších ročníků procházel vždy se čtyřkami, sedmou třídu musel dokonce opakovat. Chlapci bylo diagnostikováno hned několik specifických poruch učení, konkrétně dyslexie, dysgrafie a dyskalkulie. Již v mladším školním věku měl problémy se školním řádem, kdy měl různé fyzické i slovní potyčky se svými spolužáky. Měl problém uznávat autoritu své třídní učitelky. Dělal jí různé naschvály, například jí házel křídly do pití. Učitelka byla nucena doporučit vyšetření chlapce v pedagogicko-psychologické poradně a rovněž po marných pokusech o spolupráci s chlapcovou rodinou podala oznámení na OSPOD.

Chlapec měl velmi nezodpovědný a opovrhující přístup ke vzdělání. Nedělal domácí úkoly, později nechával svou mladší sestru, aby je dělala za něj. Když nastoupil do dětského domova, docházel na jinou základní školu a jeho přístup a prospěch se ještě zhoršil. Navíc

nebyl přijat novou třídou a docházelo k šikaně ze strany jeho spolužáků. Když se u něj rozvinuly poruchy chování v podobě záškoláctví a toxikomanie, nastoupil do dětského domova se školou, kde si se svými spolužáky více rozuměl, avšak jeho přístup k učivu se nezměnil. Dle jeho učitelů bude pro chlapce úspěch, když dokončí základní vzdělání.

Intervence

U chlapce se projeví první poruchy chování již na prvním stupni základní školy. Ze strany školy byla snaha tyto problémy řešit, třídní učitelka odkázala dítě do pedagogicko-psychologické poradny, kam se s ním dostavila jeho teta. Prokázalo se, že chlapec trpí několika, již zmíněnými, poruchami učení. U chlapce se později vyvinul téměř hostilní vztah vůči jeho třídní učitelce, která se rozhodla kontaktovat OSPOD. Tento orgán prozkoumal sociální podmínky v chlapcově domácnosti, avšak neobjevil žádné problémy. Chlapce však poslali opět do pedagogicko-psychologické poradny, kde mu byla doporučena návštěva pedopsychiatra. Ten chlapci doporučil docházení na psychoterapii, avšak matka s tím zásadně nesouhlasila.

Když byl chlapec na přelomu mladšího a staršího školního věku, jeho matka si našla nového přítele a rozhodla se vzdát se péče o své děti. Následkem toho skončili oba chlapci v dětském domově a jejich sestra v péči tety. V dětském domově se u chlapce dále rozvíjely poruchy chování v podobě útěků, záškoláctví a užívání omamných látek. Vztah mezi bratry se zhoršoval a napětí mezi nimi vyústilo ve fyzický konflikt, při kterém chlapec svému staršímu bratrovi přivodil zdravotní újmu s trvalými následky. Poté byl starší bratr přesunut do jiného dětského domova a chlapec byl umístěn do dětského diagnostického ústavu. V něm byl vyhodnocen jako jedinec s poruchami chování s antisociálními rysy a byla mu soudem uložená ochranná výchova v dětském domově se školou, kde je umístěn až dodnes.

Chlapec se s matkou už nikdy neviděl. Jeho teta si však brává chlapce na víkendové pobyty. Ze strany zařízení byla snaha o to, aby se chlapci usmířili, starší bratr mu byl údajně ochoten odpustit. Chlapec nejprve souhlasil, ale když jej vychovatel doprovázel do dětského domova za jeho bratrem, došlo k incidentu. Chlapec propadl agresivní atace, křičel na vychovatele ať otočí vozidlo, že svého bratra nenávidí a nikdy ho nechce vidět. Snažil se vychovatele zasahovat do řízení vozidla a ohrožoval tak oba na životě. Nakonec se vychovatel vrátil s chlapcem zpět. Od té doby se vychovatelé snaží podobným situacím vyhýbat.

Dle etopedky je chlapec při komunikaci málomluvný a velice uzavřený. Nerad přiznává svou chybu a často viní okolí, především svou rodinu, nikdy sám sebe. Má velice nízkou sebedůvěru a je velice těžké ho něčím namotivovat. Jeho teta se mu snažila dát několik šancí, ale marně. Nikdy se své tetě ani svému bratrovi neomluvil a pravděpodobně ani neomluví. Se svou rodinou již v kontaktu není. V současné době se o něj jeho teta ani bratr nezajímají,

protože mu nedokáží potom všem, co jim způsobil, důvěřovat. Dle etopedky je chlapec velmi citově deprivovaný a zklamán svými rodiči, a to především svou matkou, která ho nadměrně tělesně trestala a citově zanedbávala.

4.5.6 Kazuistika č. 6

Chlapec staršího školního věku

Rodinná anamnéza

Chlapec se narodil rodičům, kteří žili ve společné domácnosti, avšak nebyli v manželském svazku. Matka měla již dceru v mladším školním věku z předchozího vztahu. Oba rodiče chlapce jsou cizinci. Otec pochází ze Slovenska a stále mluví jen slovensky, má středoškolské vzdělání s maturitou. Matka pochází z Ukrajiny, mluví česky se silným přízvukem, má rovněž maturitní vzdělání. Když se chlapec narodil, sociální podmínky rodiny nebyly na dobré úrovni. Matčino vzdělání zde nikdo neakceptoval, a tak se musela živit jako pokojská nebo dělnice. Otec chlapce byl v České republice krátce a živil se jako zedník, byl ovšem špatně placený. Rodina žila ve skromných podmínkách. Matka se však snažila dětem věnovat, a i přes složitější situaci jim poskytovala kvalitní citovou a dostatečnou materiální péči. Když byl chlapec v útlém věku, jeho otec s ním netrůvil mnoho času kvůli práci. Záleželo mu na tom, aby materiálně zabezpečil rodinu. Postupem času se finanční situace rodiny začala zlepšit. Jedná se o období, kdy chlapec nastoupil do první třídy základní školy. Rodina si vzala hypotéku na rodinný dům, kde měla i menší hospodářství se zvířaty. Matka stále pracovala jako pokojská, ale v lepším podniku. Zaujímalá vůči svým dětem rozdílný výchovný postoj. Na dceru byla přísná a kladla na ni vysoké nároky. Chlapce rozmazlovala a nekladla na něj moc požadavků. Snažila se mu splnit vše, co si přál. Otec byl rovněž lépe placený a již si mohl dovolit trávit více času s rodinou. O nevlastní dceru se nezajímal. Svého syna se snažil vést k pracovitosti, co se týče domácích prací. O jeho školní prospěch se však nezajímal. Často chlapce vybízel, aby mu pomáhal i na úkor školních domácích úkolů, které tak chlapec mnohdy neplnil. Když chlapec ve druhé třídě propadl, jeho otec tomu nevěnoval pozornost. Matka reagovala tak, že dceři přikázala, aby chlapci pomáhala s jeho školními povinnostmi. Chlapec dále postupoval do vyšších tříd s podprůměrnými výsledky, jeho sestra za něj plnila všechny domácí úkoly a doučovala jej. Mimo školu neměl chlapec žádné potíže.

Když však chlapec dosáhl staršího školního věku, situace v rodině se opět změnila. Dcera nastoupila na vysokou školu a již bydlela se svým přítelem. Matce s otcem se začalo po finanční stránce dařit. Založili spolu úspěšnou stavební firmu, vydělali dostatek peněz, avšak práce je velmi časově omezovala. Neměli dostatek času věnovat se svému synovi, ale měli

tendenci jej materiálně rozmazlovat. Koupili mu cokoliv si přál. Otec na syna již nekladal žádné nároky, co se týče i domácích prací, protože na ty si najímal zaměstnance. Rodiče postupně ztráceli dohled nad svým synem a mnohdy ani nevěděli, kde je a co dělá. Začaly se u něj projevovat různé poruchy chování a hrozilo mu, že opět propadne. Matka zaujala výrazně protekční výchovný postoj. Nutila svou dceru, aby chlapci pomáhala se školou, a to i na úkor vlastních studijních povinností. Matka chlapci sháněla nejlepší doučovatele, vyjednávala s učiteli, aby jej pustili do dalšího ročníku, snažila se je i podplácet. Když chlapec stejně neuspěl, a navíc užíval návykové látky a kradl na ně rodičům peníze, matka si s ním nevěděla rady. Zkoušela uplatňovat všechny možné styly výchovy, které často měnila, což mělo za následek, že chlapec začal z domu utíkat ke svým kamarádům. Postoj otce byl lhostejný a vše nechával řešit matku. Chlapec se nakonec dopustil incidentu, u kterého zasahovala policie. Byl kontaktován OSPOD, který chlapce umístil do dětského diagnostického ústavu.

Osobní anamnéza

Chlapec měl normální psychomotorický vývoj. Při nástupu do školky bylo podezření, že trpí ADHD, to se ale nikdy nepotvrdilo. Chlapec je upovídaný, temperamentní, působí přátelským dojmem. Jeho intelekt je průměrný, až lehce nadprůměrný. Se svými vrstevníky měl dobrý vztah a v kolektivu byl oblíbený, dokonce i mimo školu měl mnoho přátel. Dokázal dětmi manipulovat a získat si je na svou stranu, později i některé dospělé. Měl pestré zájmy. Rybařil, hrál fotbal, tenis, skákal doma na trampolíně. Zajímal se i o informatiku. Později však přibýly nebezpečnější zájmy, jako je střelba, sbírání zbraní nebo experimentování s drogami.

Ve starším školním věku se u něj rozvinuly poruchy chování. Začal chodit za školu a se svou partou kamarádů experimentoval nejprve s alkoholem a cigaretami, později i s marihuanou. Matce o tom výrazně lhal, stejně tak o svém prospěchu. Ta se o jeho problémech dozvěděla na rodičovské schůzce. Nadále však propadal a chodil za školu a matce tvrdil, že je vše v pořádku, ta mu to věřila. Učitelka matku kontaktovala, avšak chlapec dokázal matku přesvědčit, že si na něj jen učitelka zasedla. Chlapec experimentoval s čím dál silnějšími drogami. Vzhledem k tomu, že rodina byla velmi zámožná, měl chlapec již ve svém věku kreditní kartu, na kterou mu otec posílal každý měsíc poměrně vysoký finanční obnos. Jenže ani to mu nestačilo na jeho dávky drog. Proto získal přístup k internetovému bankovníctví své matky, ze kterého si posílal peníze na svůj účet. Ta na to přišla až když byl její syn v diagnostickém ústavu. I po uzavření synovy klasifikace dokázala matka zařídit, aby počet nedostatečných byl na úrovni umožňující složit reparát. O prázdninách začala být matka na

syna konečně přísná, ale ten na to reagoval útekou a trávením času se svými staršími kamarády. Postupem času se mu ale podařilo přesvědčit matku, že reparát zvládne. Reparáty se chlapec pokusil řešit po svém. V den zkoušky přišel do školy se zbraní, se kterou si na zkoušející učitele vymáhal postup do dalšího ročníku. Přestože se jednalo pouze o nefunkční sběratelský model, byla na místo přivolána policie, OSPOD následně chlapce umístil do diagnostického ústavu.

Školní anamnéza

Chlapec dosahoval ve škole podprůměrných výsledků. Opakoval druhý ročník a propadl i v ročníku šestém. Ve škole byl vždy otrávený, nesoustředěný, věnoval se jiným činnostem a často vyrušoval. Neplnil domácí úkoly a když nějaký přinesl, byl vyhotoven jeho sestrou, či jiným doučovatelem. Ve vyšším školním věku porušoval školní řád tím, že chodil za školu. Snažil se učitelů o svých absencích lhát, jinak se k nim choval slušně, dokonce zkoušel s některými navázat přátelský vztah. Výjimkou byl jeho poslední incident, při kterém vystupoval agresivně.

Intervence

Chlapec byl poprvé odkázán školou do pedagogicko-psychologické poradny ve druhé třídě, kdy měl problém s prospěchem. Chlapec byl vyhodnocen jako zdravý jedinec bez poruch učení, kterému je jen pouze potřeba se věnovat. Následné roky byly oficiálně bez problémové až do staršího školního věku, kdy se u chlapce objevily poruchy chování, které se rozvíjely a stupňovaly. Jeho problémy se snažila matka řešit sama a odmítala spolupráci s kompetentními institucemi. To se změnilo po incidentu, kterého se chlapec dopustil při pokusu o reparát. Rodiče dobře spolupracovali s OSPOD, který chlapce umístil do dětského diagnostického ústavu. Následně chlapci byla uložena ochranná výchova a byl umístěn do dětského domova se školou. Rodina s tím plně souhlasila. Nyní rodina s chlapcem pravidelně absoluuje rodinnou terapii a navštěvuje ho v dětském domově se školou. Necítí se ještě však na to, aby si chlapce brala domů.

Dle etopedky je chlapec jedinečný případ. Jeho chování prokazuje velké zlepšení, chlapec se snaží s personálem domova co nejlépe spolupracovat. Snaží se i dohnat své nedostatky v učení. Pravděpodobně si uvědomil své chyby a snaží se je napravit. Navíc má i pozitivní vliv na ostatní děti, které motivuje k lepší práci.

Dle etopedky byly příčiny problémů v příliš benevolentní výchově. Rodičem se o potomka starali dobře po materiální stránce, ale po té citové ho ve školním věku zanedbávali. Rovněž nekladli důraz na jeho vzdělání, pravděpodobně protože sami ho ke svému úspěchu nepotřebovali.

4.6 SHRNU TÍ PRŮZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Životní příběhy dětí z uvedených kazuistik jsou různorodé, na první pohled se může zdát, že každé dítě pochází z jiného rodinného prostředí a zázemí. Přesto mají tyto děti mnoho společného. Rozvinuly se u nich poruchy chování do takových rozměrů, že kdyby děti pokračovaly s tímto jednáním až do dospělosti, skončily by s největší pravděpodobností ve výkonu trestu. Proto je správné, že se dostaly do péče odborníků.

Ze všech kazuistik je jedna jasně patrná příčina, která vedla k nesprávnému mentálnímu vývoji u těchto dětí – a sice rodina. Na straně těchto rodin došlo hned k několika fatálním chybám ve výchově dítěte.

Za prvé došlo k citové deprivaci dítěte, kdy rodiče nedostatečně vyjadřovali lásku svému dítěti. Pocit lásky jedinec získá tím, že ze společné interakce s danou osobou bude mít pocit příjemně stráveného času. Příčiny tohoto pochybení jsou u jednotlivých kazuistik různé. V některých případech rodiče lásku neprojevovali z důvodu své fyzické nepřítomnosti. V jiných případech si rodiče tuto důležitou povinnost neuvědomovali. V horším případě ke svému potomku lásku necítili a byl jim lhostejný. V nejhorším případě k němu cítili pravý opak, tedy nenávisť.

Druhá věc, kterou rodiče u svých dětí nezvládli, je pevné nastavení norem chování, přiměřených trestů za jejich neplnění, případně odměn za jejich plnění. V některých případech došlo k tomu, že tyto normy nebyly téměř vůbec stanoveny. Dítě tak nemělo žádný řád, netušilo, jak se má chovat, jednalo pudově nebo napodobovalo výchovný vzor, který v tomto případě byl rovněž špatný. Také je důležité, aby dítě vědělo, za co je trestáno. Odměnu by si mělo vždy zasloužit. U odměny i trestu je důležitá přiměřenost.

Třetí problém u všech rodin byl nedostatečný důraz na učení a vzdělávání. Nemám na mysli pouze školský prospěch. Učení je celoživotní poznávací proces. Prvním učitelem dítěte je jeho rodič. Ten by ho měl naučit mnoho důležitých věcí – mluvit, pečovat o svou hygienu atp. Rovněž by mu měl předat etické a morální zásady. Pro dítě je rodič vzorem a měl by být vzorem správným. Pro správný rozvoj dítěte je toto velmi důležité. V uvedených kazuistikách jsme se setkali s případy, kdy rodič dítě v oblasti učení zanedbával, což přispělo k tomu, že dítě mělo sklony k násilí, krádežím či užívání omamných látek. Rovněž je důležité, aby rodič kladl důraz na to, aby dítě zvládalo povinnou školní docházku a aby k tomu bylo dostatečně motivováno. Škola není důležitá jen z hlediska získávání poznatků v oblasti přírodních a humanitních věd. Dítě se zde připravuje na následující pracovní život, osvojuje si další normy chování, učí se organizaci času a řádu. U většiny rodičů byl toto problém. V jednom případě dokonce matka vyvíjela tlak na učitele, nikoliv své dítě, které neprosplávalo.

Dalším úkolem, který téměř nikdo z rodičů nesplnil, je vyvolat u dítěte pocit bezpečného zázemí. S tím souvisí budování pocitu důvěry, který je důležitý i pro pozdější navazování přátelských, pracovních i milostných vztahů. Pokud se toto nepovede, může docházet k útěkům na straně dětí.

Dalším faktorem, za který však již rodiče nemohou, je genetika. Pokud je rodič problematický jedinec, existuje určitá pravděpodobnost, že takové bude i jeho dítě. Z kazuistik toto jasně vyplývá.

Důležitým momentem jsou dle mého názoru omamné a návykové látky. Z kazuistik vyplývá, že pokud je rodiče užívají, je velká pravděpodobnost, budou je užívat i jejich děti. Škodlivý vliv těchto látek na lidskou psychiku a fyzické zdraví je vědecky prokázán. Avšak tyto látky mají ještě jednu společnou vlastnost. Mají finanční hodnotu. Nezletilé děti na ně obvykle nemají finanční prostředky, a tak kvůli tomu často kradou drogy samotné anebo peníze. Dalším způsobem, jak za ně zaplatit, je nabízení svého těla neboli prostituce.

Tuto metodu jsem si vybrala, protože mě zajímaly příběhy dětí ohrožených rodinným prostředím. Těmto dětem i jejich rodičům zajišťuje podporu a poradenství sociálně aktivizační služba. Též mě zajímaly příběhy dětí, které pobývají v dětském domově se školou. Prostřednictvím těchto kazuistik jsem chtěla zjistit možné negativní vlivy výchovného působení, které pravděpodobně zapříčinily rozvoj poruch chování a emocí u těchto dětí.

Za účelem přehledného shrnutí výzkumu níže uvádím tabulku rodinné, osobní, školní anamnézy a intervence. V tabulce rodinné anamnézy můžeme vidět pod jednotlivými kazuistikami možné negativní vlivy výchovného působení, které byly spouštěčem poruch chování a emocí (viz Tabulka 1). Z osobních anamnéz u jednotlivých kazuistik jasně vyplývají důsledky negativních vlivů výchovného působení (viz Tabulka 2). V tabulce obsahující školní anamnézy a intervence můžeme vidět, jaké mělo dítě školní prospěch, vztah k vrstevníkům, učitelům a typy zařízení, do kterých bylo umístěováno.

Tabulka 1 Rodinná anamnéza

RODINNÁ ANAMNÉZA						
	Kazuistika č. 1	Kazuistika č. 2	Kazuistika č. 3	Kazuistika č. 4	Kazuistika č. 5	Kazuistika č. 6
Pohlaví	dívka	chlapec	chlapec	chlapec	chlapec	chlapec
Struktura rodiny	rodina neúplná	rodina neúplná	rodina neúplná	rodina neúplná	rodina neúplná	rodina úplná
	matka nepřítomná v mladším školním věku	matka nepřítomná (duševní nemoc, úmrtí)	matka nepřítomná (odchod do výkonu trestu)	otec nepřítomen (odchod do výkonu trestu)	otec nepřítomen	občasná nepřítomnost otce
Výchovný postoj	rozmazlující	zavrhující, zanedbávající	zavrhující a zanedbávající	zavrhující a zanedbávající	zavrhující a zanedbávající	rozmazlující a protekční
Dohled	nedostatečný výchovný dohled	nedostatečný výchovný dohled	nedostatečný výchovný dohled	nedostatečný výchovný dohled	dostatečný	nedostatečný výchovný dohled
Přístup k prohřeškům	nedůslednost, netrestání	nadměrné trestání a umístění chlapce zpět do dětského domova	nedůslednost, lhostejnost k prohřeškům	verbální ponižování	nadměrné fyzické tresty ze strany matky	nedůslednost, netrestání
Výkon trestu	nepřítomný	nepřítomný	matka ve výkonu trestu	otec ve výkonu trestu	otec na podmínce	nepřítomný
Porušování norem ze strany rodičů	nepřítomnost	nepřítomnost	krádeže a prostituce ze strany matky	přítomnost	krádeže	nepřítomnost
Týrání, zanedbávání	nepřítomnost	přítomnost týrání a zanedbávání	přítomnost zanedbávání	zanedbávání	přítomnost týrání a zanedbávání ze strany matky	nepřítomnost
Domácí násilí	nepřítomné	přítomné ze strany otce vůči matce	přítomné slovní a fyzické konflikty mezi rodiči	přítomné ze strany otce vůči matce	přítomnost	nepřítomné
Závislostní chování rodičů	závislost na alkoholu matkou	absence závislosti	závislost na alkoholu a drogách ze strany matky	závislost na alkoholu ze strany otce	závislost na hazardních hrách, gambling	absence závislosti
Funkčnost rodiny	z pohledu autority nefunkční	nefunkční	nefunkční	nefunkční	nefunkční	problémová
Výchovné prostředí	nedostatek citových podnětů	nepodnětné a časté změny podmínek	značně nepodnětné	nepodnětné	nepodnětné, časté změny podmínek	podnětné

Zdroj: vlastní vypracování

Tabulka 2 Osobní anamnéza

OSOBNÍ A ŠKOLNÍ ANAMNÉZA						
	Kazuistika č. 1	Kazuistika č. 2	Kazuistika č. 3	Kazuistika č. 4	Kazuistika č. 5	Kazuistika č. 6
Intelekt	průměrný	podprůměrný	podprůměrný, LMR	podprůměrný, LMR	podprůměrný, LMR	průměrný
Míra motivace	kolísavá	kolísavá a nízká	nízká	nízká	nízká	nízká
Reakce na překážky	impulzivita vzdorovitost	impulzivita	agresivita	vzdorovitost	záchvaty vzteku, vzdorovitost a agresivita	vzdorovitost, agresivita
Deprivace	přítomné známky citové deprivace	přítomnost deprivace	přítomnost deprivace	přítomnost citové deprivace	přítomnost citové deprivace	možná přítomnost citové deprivace
Omamné a návykové látky	užívání alkoholu, závislost tabák a drogy	nepřítomnost	užívání alkoholu a marihuany, závislost tabák a drogy	nepřítomnost	užívání alkoholu a marihuany, závislost tabák	užívání alkoholu a marihuany, závislost drogy a tabák
Poruchy chování	útěky, agresivita	útěky z domova, záškoláctví a krádeže	útěky, záškoláctví, krádeže, loupežná přepadení, agresivita	krádeže, verbální a fyzická agresivita	útěky, záškoláctví krádeže, fyzická agresivita	útěky, záškoláctví, agresivita
Sebedestruktivní sklony	přítomnost řezání	nepřítomnost	sebevražda	nepřítomnost	nepřítomnost	nepřítomnost

Zdroj: vlastní vypracování

Tabulka 3 Školní anamnéza a intervence

ŠKOLNÍ ANAMNÉZA A INTERVENCE						
	Kazuistika č. 1	Kazuistika č. 2	Kazuistika č. 3	Kazuistika č. 4	Kazuistika č. 5	Kazuistika č. 6
Školní prospěch	podprůměrný	podprůměrný	nedostatečný	nedostatečný	nedostatečný	nedostatečný
Vztah k vrstevníkům	nepřátelský	povrchně přátelský, manipulativní	nepřátelský a manipulativní	nepřátelský	proměnlivý	přátelský
Vztah k učitelům	neutrální	nerespektující	nerespektující	nerespektující, hostilní	nerespektující, hostilní	nerespektující
Typ ústavního zařízení	ZDVOP	DD, DDŠ	ZDVOP, DÚ, DDŠ	DDÚ, DDŠ	DD, DDÚ, DDŠ	DDÚ, DDŠ
Spolupráce rodiny	spolupráce	nepolupráce ze strany otce	nepolupráce	nepolupráce	spolupráce ze strany tetý	spolupráce

Zdroj: vlastní vypracování

5 DISKUZE

Poznatky o poruchách chování a emocí jsem čerpala převážně od Marie Vágnerové, která jim věnuje zvýšenou pozornost ve své knize zvané Psychopatologii pro pomáhající profese, kde popisuje příčiny, projevy a prevenci těchto poruch. Stejně projevy, které popisuje ve své knize, vykazovaly i děti, o nichž jsem psala kazuistiky. Ve své knize se podrobně zabývá i nepříznivými vlivy v rodinném prostředí, které mohou být spouštěčem poruch chování a emocí. Jedním z nejvýznamnějších negativních vlivů byla citová deprivace, která byla způsobena především tím, že matka svému dítěti nevěnovala dostatečnou pozornost a netrávila s ním dostatek času. V důsledku toho u dítěte došlo k emočnímu strádání. Ve všech kazuistikách si můžeme povšimnout přítomnosti citové deprivace dětí, kterou zapříčinili rodiče ať už vědomě či nevědomě. Nevědomá citová deprivace byla způsobena buď tím, že rodič netrávil se svým potomkem čas z důvodu nemoci, nebo pracovní vyčerpáním jednoho z rodičů. Vědomá citová deprivace se vyskytuje v rodině, která o dítě jevila buď střídavý zájem nebo, jím zcela opovrhla. Domácí násilí, které Vágnerová považuje za významný nepříznivý vliv, se objevilo téměř ve všech rodinách, o kterých jsem pojednávala v kazuistikách. Dítě je pozorovatelem chování rodičů a pokud si rodiče ubližují, často tento model převeze a uplatňuje jej vůči ostatním lidem. Dítě se tak nenaučí asertivně řešit konflikty v mezilidských vztazích.

V této diskuzi chci ještě jednou připomenout poznatky o nežádoucích výchovných postojích, kterými se podrobněji zabýval významný dětský psycholog Zdeněk Matějček. Některé tyto nežádoucí výchovné postoje, které uvádí Matějček ve své knize, Dítě a rodina v psychologickém poradenství, zaujímali rodiče vůči svým dětem, o nichž se zmiňují ve svých kazuistikách. V první a poslední kazuistice měli rodiče vůči dětem rozmazlující výchovný postoj a v důsledku toho se děti oddávaly nebezpečným aktivitám, tedy začaly užívat návykové látky a vyhýbat se povinnostem. Ve většině případech zaujímali rodiče zanedbávající a zavrhuující postoj, který děti poznamenal do takové míry, že začaly převážně ve starším školním věku krást, způsobovat fyzickou a psychickou újmu lidem a utíkat.

Poznatky o dalších negativních vlivech jsem čerpala od Oldřicha Matouška, který jako významné negativní vlivy uvádí nedostatečný rodičovský dohled, proměnlivé a nejednotné přístupy rodičů vůči dítěti a špatný rodičovský vzor. Tyto vlivy se též objevují v jednotlivých kazuistikách, a to zejména nedostatečný rodičovský dohled a nejednotný přístup rodičů k prohrěškům. Tyto poznatky, které jsem uvedla v teorii, jsem převážně čerpala od těchto autorů, s jejichž názory se ztotožňuji. Téměř vše, co jsem uvedla ve své teorii se mi osvědčilo ve výzkumném šetření.

6 NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ

Chceme-li zabránit negativním vlivům vyplývajících z rodinného prostředí, které mají nežádoucí dopad na naše děti, bylo by dobré zavést řadu opatření, které by zároveň přispěly k harmonickému vývoji osobnosti našich dětí a vnoučat. Jedním takovým opatřením by bylo prohloubit povědomí laické veřejnosti o této problematice. Já osobně bych učinila významné změny ve vzdělávacím systému, a to konkrétně v obsahu učiva na základních školách, který bych upravila. Do ŠVP bych začlenila předmět, který by se zabýval sociálně-patologickými jevy v naší společnosti, rodinou, konfliktními situacemi a podobně. Měli bychom s touto problematikou seznámit i děti, aby věděly, čeho se mají vyvarovat a co je pro ně škodlivé. Nicméně je pravda, že existují tzv. peer programy, jejichž cílem je seznámit děti s rizikovým chováním a jeho prevencí. Ovšem toto dle mého názoru zdaleka nestačí. Velmi často se totiž těchto programů účastní žáci z městských, prestižních škol, nikoliv ze škol, které nedostatečně komunikují s okolím a nedávají tak prostor, aby k nim pronikly informace zvenčí.

Další opatření by se týkalo manželského i mimomanželského páru, který plánuje či již čeká potomka. Oslovila bych je vzdělávacím programem, jehož náplní by bylo seznámit tyto páry s psychologií dítěte a prevencí nežádoucích výchovných postojů. Tento program by měl být určený především pro matky. Součástí tohoto programu by byly i volno-časové aktivity pro matky s dětmi, jejichž cílem by bylo prohloubit a upevnit vztah mezi matkou a dítětem. V ideálním případě by se těchto aktivit zúčastnil též otec. Díky tomuto programu by se mohlo podařit snížit riziko vzniku citové deprivace dítěte v raném období a následného disharmonického vývoje. Rodiče by se naučili smysluplně trávit čas se svým potomkem a zajišťovat nad ním kvalitní rodičovský dohled. Dalším možným řešením by bylo stanovit dětem určitá pravidla trávení volného času. Na místě by bylo určit dětem limit pro trávení času v kyberprostoru, tedy na počítači či na tabletu. Jedná se především o hraní her na počítači a sledování nevhodných videí. Tento způsob trávení volného času má neblahý vliv na kognitivní funkce, kazí zrak a předkládá dětem mnoho násilnických modelů chování, které by mohly v nejhorším případě přijmout za své. Doporučila bych rodičům dětí, aby se svými potomky trávili smysluplný čas, zajímali se o to, jakým způsobem a s kým tráví volný čas a nedali jim prostor k propadnutí nudě a stereotypu.

Dalším mnou navrhaným opatřením je, aby pedagogičtí pracovníci školských zařízení více spolupracovali s rodinami dětí a vytvářeli volno-časové programy pro rodiny s dětmi. Důležité je prohloubit komunikaci nejen s rodiči, ale i s dětmi. Pedagogové by se například měli zajímat o to, jakým způsobem děti tráví svůj volný čas se svými vrstevníky a rodiči. Bylo by vhodné pro ně vytvořit program, jehož cílem by bylo naučit děti trávit smysluplný

čas, naučit je pracovat se stresem a překonávat životní překážky. Rodinám s dětmi, které se ocitají v zátěžové situaci a nedokáží plnit všechny své funkce, bych doporučila pravidelně navštěvovat rodinnou terapii.

V dětských domovech se školou bych snížila počet dětí ve výchovné skupině připadajících na jednoho asistenta pedagoga a vychovatele. Jeden vychovatel by měl na starosti skupinu, která by se skládala ze dvou maximálně tří dětí. Rovněž bych zvýšila počet etopedů. Tím by se podařilo zajistit individuální přístup k dětem. I v zařízeních tohoto typu bych zavedla vzdělávací a volno-časové programy, které by byly cílené na děti s poruchami chování a jejich rodiny. Cílem těchto programů by bylo zajistit, aby se vztahy mezi dětmi a jejich rodinami se napravily a upevnily. Zároveň umožnit to, aby se rodiny jednotlivých dětí sblížily a navázaly přátelské vztahy. Tím by se zvýšila pravděpodobnost úspěšného návratu dětí zpět do rodinného prostředí a snížilo by se riziko páchaní dalších deliktů a trestných činů. Mým doporučením je snažit se nalézt a rozvíjet potenciál dětí prostřednictvím zájmových aktivit. Velice příznivý vliv na děti s poruchami chování mají výtvarné činnosti, které u dětí rozvíjejí kreativitu. Dalším velmi prospěšnou aktivitou je sport.

Jsem si vědoma, že mnou navrhovaná opatření by vyžadovala silnou podporu ze strany státu, zejména finanční. U opatření, která vyžadují kapacitní navýšení zaměstnanců s odbornými znalostmi, je jasné, že by tato změna trvala v řádu let.

ZÁVĚR

Myslím, že teoretická část práce, jež se opírá o poznatky mnoha odborníků, i výsledky mého výzkumného šetření se shodují s mými tezemi o rodině v úvodu práce. Rodina a výchova mají jednoznačně výrazný vliv na vývoj dítěte. Pokud se v jednání vůči dítěti pochybí, může se to negativně podepsat na jeho psychice a hrozí rozvoj poruch chování.

Dle mého názoru je náprava těchto poruch značně obtížná, a to obzvláště ve starším školním věku. Proto by bylo lepší se zaměřit se na prevenci v co nejranější době – nejlépe ještě před tím, než se jedinci rozhodnou založit rodinu. Možná považujeme přístup k rodině a výchově dětí za samozřejmý a instinktivní, nicméně z kazuistik, a to nejen z těch uvedených v této práci, vyplývá, že ne všichni rodiče to tak mají. Proto by měl být každý jedinec na toto téma edukován ze strany státních institucí, nejlépe školy. Snížil by se tako počet rodičů méně rodičů, kteří kvůli své nevědomosti volí špatný výchovný přístup ke svým dětem. Výrazně by tak ubylo dětí s poruchami chování a přibylo by těch, kteří jsou pro společnost perspektivní. Snížily by se také výdaje státu, zvýšil by se hrubý domácí produkt, tedy jeden z klíčových makroekonomických ukazatelů HDP. Nicméně je nutné si přiznat, že tato vize je velmi těžko naplnitelná.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY

CARR-GREGG, M., 2012. *Psychické problémy v dospívání*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0062-8.

DUNOVSKÝ, J., 1986. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum.

FISCHER, S., ŠKODA, J., 2014. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5046-0.

GIDDENS, A., 2013. *Sociologie*. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-0807-1.

HAVLÍK, R., KOŤA J., 2007. *Sociologie výchovy a školy*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-327-7.

JEDLIČKA, R., 2001. *Psychosociální vývoj dítěte a jeho poruchy z hlediska hlubinné psychologie: psychoanalytická propedeutika pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 80-7290-070-6.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ D., 2006. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada. ISBN 80-247-1284-9.

MATĚJČEK, Z., 1992. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN. ISBN 80-04-25236-2.

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ A., 2003. *Mládež a delikvence*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-771-X.

MATOUŠEK, O., 1997. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-24-9.

ŘÍČAN, P., 2014. *Cesta životem: vývojová psychologie*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0772-6.

VÁGNEROVÁ, M., 1997. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-488-8.

VÁGNEROVÁ, M., 2014. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0696-5.

VÁGNEROVÁ, M., 2012. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2153-1.

VAŠUTOVÁ, M., 2005. *Pedagogické a psychologické problémy dětství a dospívání*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta. ISBN 80-7042-691-8.

VOJTOVÁ, V., 2013. *Kapitoly z etopedie I: Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6311-2.

VOJTOVÁ, V., 2008. *Úvod do etopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-166-9.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1 Strukturovaný rozhovor	59
--	----

Strukturovaný rozhovor

1) Rodinná anamnéza

a) Struktura rodiny

- Dítě pochází z úplné či neúplné rodiny?
- Vyskytlo se úmrtí člena rodiny?
- Otec je v rodině přítomen či nepřítomen?
- Jaký je důvod otcovy nepřítomnosti?
- Dítě je jedináček nebo má sourozence? Kolik má sourozenců?

b) Socioekonomická úroveň rodiny

- Jaké dosažené vzdělání mají rodiče dítěte?
- Jaké měli zaměstnání?
- Jsou stále zaměstnaní či jsou bez zaměstnání?
- Jaké mají zaměstnání v současnosti?
- Pobírají invalidní důchod či nějaké dávky?
- Je rodina zadlužená?
- V jakých sociálních podmínkách dítě vyrůstalo?

c) Rodičovský vzor

- Vyskytla se v rodině závislost na návykových látkách (alkoholismus, drogy)?
- Vyskytuje se i v současnosti?
- Vyskytla či vyskytuje se v rodině i jiná závislost (např. Hra na automatech)?
- Mají rodiče čistý trestní rejstřík?
- Dopustili se v minulosti některého druhu trestné činnosti?
- Objevuje se u rodičů asociální až antisociální chování?
- Vyskytlo se v rodině domácí násilí, jehož dítě bylo svědkem?
- Nabádali své dítě k porušování společenských norem až k trestné činnosti?

d) Fungování systému rodiny

- Jak byste ohodnotila rodinu z hlediska funkčnosti?
- Jaké funkce rodina nesplňovala?
- Dítě bylo vychovááno jeho biologickými rodiči nebo jeden rodič byl náhradní či bylo vychovááno cizí rodinou?
- Jaký vztah rodiče měli ke vzdělání svého dítěte?
- Poskytovali dítěti dostatek rozmanitých podnětů k jeho všestrannému rozvoji?
- Vštěpovali mu potřebné návyky k životu?
- Věnovali dítěti dostatek času jeho přípravě do školy (čtení, psaní, počítání)?
- Zajímala se rodina o prospěch dítěte?
- Uspokojovala dostatečně emocionální potřeby dítěte?
- Jaký vztah měla matka k dítěti?
- Jaký vztah k dítěti měli ostatní členové rodiny?
- Došlo ke vzniku citové deprivace dítěte?
- Bylo dítě svými rodiči zanedbávané, týrané a zneužívané?
- Trávila rodina s dítětem dostatek času?
- Jakým způsobem rodiče trávili s dítětem volný čas?
- Jak rodina přistupovala k prohřeškům dítěte?
- Jaký rodina zaujímala výchovný postoj?
- Jaký je zdravotní stav rodičů (tělesný, duševní)?

2) Osobní anamnéza

- a) Zdravotní stav
- b) Porod
- c) Chlapcova osobnost (temperament, schopnosti, ...)
- d) Míra motivace
- e) Reakce na překážky
- f) Poruchy chování
 - Charakteristika a druh poruchy chování

- V kolika letech se poprvé objevily?
- Jak dlouho tyto poruchy přetrvávaly?
- Jak se projevovaly?
- Kolikrát se opakovaly?
- Jak na tyto poruchy chování reagovala rodina a okolí?

3) Školní anamnéza

- a) Jakých školních výsledků dosahovalo?
- b) Porušovalo školní řád?
- c) Přistupovali rodiče ke plnění školních povinností zodpovědně?
- d) Navštěvovalo pravidelně školu?
- e) Jaký mělo vztah ke vzdělání?
- f) Jak vypadal vztah dítěte k vrstevníkům?
- g) Jak vypadal vztah dítěte k učitelům?
- h) V kolikátém ročníku se začaly objevovat poruchy chování?
- i) Jak reagovali učitelé na poruchy chování dítěte?
- j) Jaké zvolili řešení při opakovaném vzniku poruch chování?
- k) Spolupracovala rodina se školou?
- l) Bylo dítě šikanováno ze strany vrstevníků nebo naopak?

4) Intervence

- a) Soud uložil dítěti ústavní či ochrannou výchovu?
- b) Jaký byl důvod umístění dítěte do dětského domova se školou?
- c) Jaký vztah má rodina dítěte v současnosti?
- d) Zajímají se o dítě?
- e) Spolupracuje rodina s odborníky a pracovníky dětského domova se školou?
- f) Jak často je dítě navštěvováno svými rodiči?
- g) Jaký má chlapec zájmy?
- h) Jak rád tráví svůj volný čas?

- i) Jaký má vztah k ostatním dětem, které jsou také umístěné v DDŠ?
- 5) Doplnující otázky k paní etopedce a k sociální pracovníci
- a) S jakým největším problémem se u dítěte setkáváte, když s ním vedete rozhovor?
 - b) Jak se tento problém projevuje?
 - c) Je nějaký přístup, který se při práci s ním Vám osvědčil? Pokud ano, jaký?
 - d) Co dle Vás mohlo zapříčinit výše zmíněné poruchy chování?
 - e) Jak byste celkově svými slovy ohodnotila rodinu dítěte?